Saamelaisten perinteisten elinkeinojen nykytilanne Suomessa

– Biodiversiteettisopimuksen seurantaindikaattorien taustoitus

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen nykytilanne Suomessa
– Biodiversiteettisopimuksen seurantaindikaattorien taustoitus

SISÄLTÖ

1. ALKUSANAT....3
2. TIIVISTELMÄ....4
    2.1. VUÄNÕS....5
    2.2. Čuákánkiäsu....6
    2.3. Čoahkkáigeassu....7
3. JOHDANTO....8
4. AINEISTO JA MENETELMÄT....10
5. TULOKSET....11
    5.1. Saamen kielen taito ja käyttö perinteisten elinkeinojen yhteydessä....12
    5.2. Perinteisistä elinkeinoista saatavat tulot ja elinkeinoihin käytetty aika kotiseutualueella....19
    5.3. Perinteisten elinkeinojen merkitys....27
    5.4. Perinteisten elinkeinojen kehittäminen ja tulevaisuus....30
6. YHTEENVETO....35
7. SUOSITUKSET INDIKAATTOREIKSI....36
8. LIITTEET....37
9. LINKIT HANKKEEN TAUSTARAPORTTEIHIN JA KYSYMYSLOMAKKEISIIN....39

Kannen kuvat: Sauli Sarre ja Ulla Isotalo

1. ALKUSANAT

Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ovat kalastus, keräily, käsityö, metsästys ja poronhoito sekä niiden modernit harjoittamisen muodot. Saamelaisille niiden yhteisöllinen ja kulttuurinen merkitys on edelleen huomattava. Perinteiset elinkeinot kuvastavat luonnon ja kulttuurin välistä suhdetta sekä saamelaista elämäntapaa. Perinteisten elinkeinojen voidaan sanoa kannattelevan saamen kieliä sekä kulttuuria, ja siksi ne katsotaankin kuuluvaksi tärkeänä osana saamelaiseen kulttuuriin.

Saamelaiseen kulttuuriin sekä elinkeinojen harjoittamiseen liittyy hyvin keskeisesti perinteinen tieto. Saamelainen perinteinen tieto on siirtynyt ja siirtyy joko tiedostamatta tai sitä siirretään tiedostaen edelleen sukupolvelta toiselle esimerkiksi harjoitettaessa perinteisiä elinkeinoja. Suuri osa perinteisestä tiedosta on edelleen suullista perinnettä. Haasteena onkin, ettei perinteisen tiedon siirtäminen tai siirtyminen katkea esimerkiksi saamelaisalueelta poismuuttamisen vuoksi tai jos elinkeinojen harjoittajien määrä vähentyy, kun elinkeinon harjoittamisen edellytykset heikkenevät.

On huomion arvoista, että saamelaisten perinteiset elinkeinot perinteisine tietoineen ovat vaarassa heiketä huomattavasti sekä jopa lakata olemasta muutaman sukupolven aikana, mikäli saamelaisten poismuuttamisen määrän ja saamen kielten puhujien määrän kehitys jatkuu edelleen kiihtyvällä tahdilla. Tästä syystä myös saamelaisten perinteisten elinkeinojen kielellisen näkökulman käsittely on tarpeen.
Hankkeen tavoitteena on ollut saada ajantasaista tietoa saamelaisten kulttuurin ja elinkeinojen tilasta, koska elinkeinojen harjoittamisen osalta sitä ei ole ollut kattavasti tarjolla. Tämän tutkimuksen tietoa voidaan hyödyntää päätöksenteossa, hallinnossa sekä esimerkiksi opetuksessa. Hanke on ollut tärkeä myös Suomen kansallisten ja kansainvälisten velvoitteiden toimeenpanemiseksi biodiversiteettisopimuksen osalta.

Ilman hankkeen alulle panijan, Saamelais-käräjien edellisen puheenjohtajan FT Klemetti Näkkäläjärven visiota, tätä merkittävää hanketta ei olisi toteutettu. Siitä suuri kiitos hänelle. Saamelaiskäräjät kiittää päärahoittajaa, maa- ja metsätalousministeriötä hankkeen rahoittamisesta Maatilatalouden kehittämisrahastosta (MAKERA). Kiitokset hankkeen käytännön toteuttamisesta kuuluvat Saamelaiskäräjien vaalilautakunnalle, sihteeristölle sekä tutkija FL Leena Niskalle. Lisäksi esitän kiitokseni hankkeen ohjausryhmälle hyvästä yhteistyöstä. Viimeisimpänä esitän erityiskiitokset kaikille tutkimukseen vastanneille.

Inarissa 1.3.2017

Tiina Sanila-Aikio

Saamelaiskäräjien puheenjohtaja,
hankkeen vastuullinen johtaja

2. TIIVISTELMÄ

Hankkeen tavoitteena oli selvittää saamelaisten perinteisten elinkeinojen tilaa ja kehitystä, ja luoda niitä kuvaavat indikaattorit. Hankkeen aikana kartoitettiin kyselylomakkeella perinteisistä elinkeinoista saatavia tuloja, niihin käytettävää aikaa, elinkeinojen merkityksiä vastaajille sekä tulevaisuudennäkymiä. Analysoinnissa keskityttiin saamelaisten kotiseutualueen tulosten tarkasteluun, paitsi elinkeinojen koettuja merkityksiä tarkasteltiin myös kotiseutualueen ulkopuolella. Tuloksia tulee pitää osin suuntaa-antavina kyselylomakkeen laajuudesta ja kysymyksenasettelusta johtuen, ja paikoitellen pienten vastaajamäärien vuoksi tulokset eivät ole yleistettävissä. Perinteisistä elinkeinoista saatiin merkittäviä tuloja ainoastaan poronhoidon osalta, sen sijaan perinteisten elinkeinojen merkitys osana saamelaista elämäntapaa ja kulttuuria tuli selvästi esiin. Saamen kielen ja elinkeinojen suhdetta tarkasteltiin useissa eri yhteyksissä. Poronhoitoon, kalastukseen ja käsitöihin aikaansa käyttävistä vastaajista vähintään puolet puhui erinomaisesti tai hyvin pohjoissaamea. Pohjoissaamen oppimisympäristönä korostuivat kotoa hankitun kielitaidon rinnalla perinteiset elinkeinot. Saamelaisten itsemääräämisoikeus perinteisissä elinkeinoissa koettiin tärkeäksi tulevaisuutta ajatellen. Kilpailevat maankäyttömuodot, elinkeinojen heikko kannattavuus ja nuorten vähäinen määrä elinkeinoissa koettiin suurimmiksi uhiksi tulevaisuudessa.

Saamelaisten itsemääräämisoikeus perinteisissä elinkeinoissa koettiin tärkeäksi tulevaisuutta ajatellen.

Hankkeen toteuttajana ja osarahoittajana toimi Saamelaiskäräjät. Pääasiallisena rahoittajana toimi maa- ja metsätalousministeriö. Hankkeeseen asetettiin ohjausryhmä, jonka toimintakausi oli 1.1.2015-31.12.2016. Hankkeen tietojen keruusta vastasi Saamelaiskäräjien henkilöstö. Hankkeeseen palkattiin tutkija helmikuusta 2016 alkaen tietojen analysointia varten ja assistentti kahdeksi kuukaudeksi aineiston tallentamiseen. Lisäksi Saamelaiskäräjien hallinto antoi henkilötyöpanoksia hankkeen hallinnointiin ja asiantuntijatehtäviin. Hankkeen vastuullisena johtajana toimi Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio. Ohjausryhmän muu kokoonpano oli Päivi Kainulainen (Lapin ELY-keskus), Liisa Saarenmaa (MMM), Heikki Paltto (Saamelaiskäräjät) ja Petra Magga-Vars (Saamelaiskäräjät). Päivi Kainulainen toimi ohjausryhmän puheenjohtajana. Hankkeen sihteerinä toimi puheenjohtajan avustaja Inka Saara Arttijeff. Ohjausryhmä kokoontui yhteensä 7 kertaa. Ohjausryhmä kuuli työskentelynsä aikana Suomen ympäristökeskuksen luonnon monimuotoisuuden seurannan ja indikaattorien kehittämisen asiantuntijaa Ari-Pekka Auvista (5/2016 alkaen). Hankkeen tutkijana toimi FL Leena Niska, joka laati raportin. Assistenttina toimi Juho Niemelä. Kaavioiden teossa on konsultoitu Lapin Yliopiston tilastotieteen lehtoria Pekka Vasaria ja yliopisto-opettajaa Marianne Sileniä. Indikaattorikysymysten laadinnassa on konsultoitu Lapin Yliopiston tilastotieteen yliopisto-opettajaa Marianne Sileniä. Raportin saamen kieliä koskevissa asioissa konsultoitiin professori Ante Aikiota.

2.1. VUÄNÕS

Ha′ŋǩǩõõzz täävtõssân leäi čiõlgted sää′m ä′rbbvuõđlaž jie′llemvuõ′jji vue′jj da ouddnummuž, di raajjâd tõid čuä′jteei indikaattrid. Ha′ŋǩǩõõzzâst lie kaart’tam kõõččmõšblaaŋk veäkka jeärbi mie′ldd va′sttee′ji puåttjid, koid vuäžža ä′rbbvuõđlaž jie′llemvuõ′jjin, ääi′j, koon va′stteei le′jje ââannam jie′llemvuõ′jjid, mâi′d jie′llemvue′jj miârkkšâ′vve va′sttee′jid di va′sttee′ji vuäinlmid pue′ttiääi′j diõtt. Analysâsttmõõžžâst čiŋlmõ′vve sä′mmlai dommvuu′d puåđõõzzi ta′rǩstõõllma, pe′ce jie′llemvuõ′jji ǩiõččlõsttum miârktõõzzid ta′rǩstõ′lle še dommvuu′d åålgpeä′lnn. Puåđõõzzid âlgg ââ′nned vue′zzi mie′ldd tå′lǩ o′hjjeeinallšmen, tõn diõtt ko kõõččmõšblaŋkk leäi veeidas da kõõččmõõžži piijjâm ij leämmaž o′nnstam. Lââ′ssen måttmin sõõ′jin, ko va′stteei le′jje nu′tt ooccanj, va′sttõõzzid ij vuei′t tu′lǩǩeed veiddsubun. Ä′rbbvuõđlaž jie′llemvuõ′jjin tå′lǩ puäžžhååidast vuåžžu miârkteei puåttjid, leâša tõn sââ′jest ä′rbbvuõđlaž jie′llemvuõ′jji miârktõs pue′đi čiõlggsânji ou′dde sää′m jie′llemnää′l da kulttuur vue′ssen. Sää′mǩiõl da jie′llemvuõ′jji kõskkvuõđ ta′rǩstõ′lle määŋgain jee′res õhttvuõđin. Uu′ccmõsân pie′ll tõin va′sttee′jin, kook â′nne ääi′jez puäžžhoiddu, kue′llšee′llma da ǩiõtt-tuâjaid, mainste samai puârast le′be puârast tâ′vvsää′mǩiõl. Ä′rbbvuõđla jie′llemvue′jj pue′tte čiõlggsânji ou′dde tâ′vvsää′mǩiõl mättjempirrõssân pääi′ǩest mättjum ǩiõl lââ′ssen. Va′stteei ǩiõččlõ′stte pue′ttiäigga ǩiõččeen sä′mmlai jiõččmie′rreemvuõiggâdvuõđ tää′rǩes ä′ššen ä′rbbvuõđlaž jie′llemvuõ′jjin. Va′stteei ǩiõččlõ′tte pue′ttiääi′j šuurmõs vaarin ǩeâšt’teei mäddââ′nnemvuõ′jjid, jie′llemvuõ′jji hue′nes ka′nntemvuõđ da nuõri u′cc meä′r jie′llemvuõ′jjin.

Va′stteei ǩiõččlõ′stte pue′ttiäigga ǩiõččeen sä′mmlai jiõččmie′rreemvuõiggâdvuõđ tää′rǩes ä′ššen ä′rbbvuõđlaž jie′llemvuõ′jjin.

Sää′mte′ǧǧ leäi ha′ŋǩǩõõzz čõõđtee′jen da vue′ssteäggtee′jen. Mädd- da meä′cctäällministeria leäi vä′lddteäggteei. Ha′ŋǩǩõ′sse leäi va′lljuum o′hjjeemjoukk, koon tuåimmpââ′jj leäi 1.1.2015-31.12.2016. Sää′mtee′ǧǧ tuâjjlažkå′dd va′sttii ha′ŋǩǩõõzz teâđai noorrmest. Sää′mte′ǧǧ pä′lǩǩii tu′tǩǩeei tä′lvvmannut 2016 ää′ljee′l teâđai analysâsttmõõžž vääras da assistee′nt kuei′t määnpââjas aunstõõgg ruõkkmõõžž vääras. Lââ′ssen Sää′mtee′ǧǧ vaaldâšm uu′di tuâjjlai tuâjjääi′j ha′ŋǩǩõõzz vaaldšummša da ä′šštobddituâjaid. Ha′ŋǩǩõõzz va′stteei jåå′đtee′jen tuåimi Sää′mtee′ǧǧ saaggjåå′đteei Tiina Sanila-Aikio. O′hjjeemjou′ǩǩe ku′lle Päivi Kainulainen (Lappi JJP-kõõskõs), Liisa Saarenmaa (MMM), Heikki Paltto (Sää′mte′ǧǧ) da Petra Magga-Vars (Sää′mte′ǧǧ). Päivi Kainulainen tuåimi o′hjjeemjoouk saaggjåå′đtee′jen. Ha′ŋǩǩõõzz piisren tuåimi saaggjåå′đteei veä′ǩǩteei Inka Saara Arttijeff. O′hjjeemjoukk såbbrõõžži õhttsi′žže 7 vuâra. O′hjjeemjoukk kuuli tuâj ääi′j Lää′ddjânnam pirrõskõõskõõzz luâđ määŋghämmsažvuõđ čuâvvmõõžž da indikaattri ooudummuž ä′šštobddi Ari-Pekka Auvinen (5/2016 ää′ljee′l). Ha′ŋǩǩõõzz tu′tǩǩee′jen leäi pä′lǩǩuum FL Leena Niska, kåå′tt raaji rapoort. Assiste′ntten leäi pä′lǩǩuum Juho Niemelä. Kää′vvkaarti raajjmest lij konsultõsttum Lappi universitee′tt statistikktiõtti lehttor Pekka Vasari da universite′ttu′čtee′l Marianne Silen. Indikaattorkõõččmõõžži raajjmest lij konsultõsttum Lappi universitee′tt statistikktiõtti universite′ttu′čtee′l Marianne Silen. Rapoort sää′mǩiõlid kuõskki aa′ššin konsultõ′stte professor Ante Aikio.

2.2. ČUÁKÁNKIÄSU

Haavâ ulmen lâi čielgiđ sämmilij ärbivuáválâš iäláttâsâi tile já ovdánem, já läjidiđ taid kovvejeijee indikaattorijd. Haavâ ääigi kärttejuvvojii koijâdâllâmluámättuvváin puáđuh, maid uážžuh ärbivuáválijn iäláttâsâin, toid kevttum ääigi, iäláttâsâi merhâšuumijd västideijeid sehe puátteevuođâ¬uáinuid. Analysistmist vuoijuu sämikuávlu puátusij tarkkuumân, mut iäláttâsâin finnejum merhâšuu¬mijd tárkkojii meid sämikuávlu ulguubeln. Puátusijd kalga anneeđ uássin sundeadeleijen koijâdâllâmluámättuv vijđesvuođâ já koččâmâšasâttâllâm keežild, já pääihui västideijeemere uccodâh puáhtá hástusijd puátusij almosintoohâmvuotân. Ärbivuáválijn iäláttâsâin ožžuu merhâšittee puáđuid tuše puásuituálu uásild, ton sajan ärbivuáválij iäláttâsâi merhâšume uássin säämi eellimvyevi já kulttuur poođij čielgâsávt uáinusân. Sämikielâ já iäláttâsâi koskâvuođâ tárkkojii maaŋgâin jieškote-uv ohtâvuođâin. Puásuituálun, kyelipiivdon já tuojijd ääigis kevttee västideijein ucemustáá peeli sarnuu eromâšávt tâi pyereest tavesämikielâ. Tavesämikielâ oppâmpirrâsin finnejii merhâšume pääihist uážžum kielâtááiđu lasseen ärbivuáváliih iäláttâsah. Sämmilij jiešmeridemvuoigâsvuođâ ärbivuáválijn iäláttâsâin oinii tehálâžžân puátteevuođâ juurdâštijn. Kištodeijee eennâmkevttimvyevih, iäláttâsâi hiäjus kannattemvuotâ já nuorâi ucessiähá meeri iäláttâsâin vuottui stuárráámus uhken puátteevuođâst.

Haavâ olášutten já uásiruttâdeijen tooimâi Sämitigge. Válduášálâš ruttâdeijen tooimâi eennâm- já meccituáluministeriö. Haahân asâttui stivrimjuávkku, mon toimâmpaje lâi 1.1.2015–31.12.2016. Haavâ tiđui nurâmist västidij Sämitige pargojuávkku. Haahân pálkkáättui totkee kuovâmáánu 2016 rääjist tiđui analysistem várás já assistent kyevti mánuppajan amnâstuv vuorkkiimân. Lasseen Sämitige haldâttâh adelij olmoošpargonaavcâid haavâ haaldâšmân já äššitobdeepargoid. Haavâ ovdâsvástádâslâš hovdân tooimâi Sämitige saavâjođetteijee Tiina Sanila-Aikio. Stivrimjuávhu eres čuákánpieijâm lâi Päivi Kainulainen (Laapi IPI-kuávdáš), Liisa Saarenmaa (EMM), Heikki Paltto (Sämitigge) já Petra Magga-Vars (Sämitigge). Päivi Kainulainen tooimâi stivrimjuávhu saavâjođetteijen. Haavâ čällen tooimâi saavâjođetteijee išedeijee Inka Saara Arttijeff. Stivrimjuávkku čokkânij ohtsis 7 kerdid. Stivrimjuávkku kuulâi pargoos ääigi Suomâ pirâskuávdáá luándu maaŋgâhámásâšvuođâ čuávvum já indikaattorij ovdedem äššitobdee Ari-Pekka Auvis (5/2016 rääjist). Haavâ totken tooimâi FL Leena Niska, kote raahtij raapoort. Assistenttân tooimâi Juho Niemelä. Myensterij rähtimist lii konsultistum Laapi Ollâopâttuv lovottâhtiettuu lehtor Pekka Vasari já ollâopâttâhmáttáátteijee Marianne Silen. Indikaattorkoččâmušâi rähtimist lii konsultistum Laapi Ollâopâttuv lovottâhtiettoo ollâopâttâhmáttáátteijee Marianne Silen. Raapoort sämikielâid kyeskee aašijn konsultistui professor Ante Aikio.

Sämmilij jiešmeridemvuoigâsvuođâ ärbivuáválijn iäláttâsâin oinii tehálâžžân puátteevuođâ juurdâštijn.

2.3. ČOAHKKÁIGEASSU

Fidnu ulbmilin lei čielggadit sámiid árbevirolaš ealáhusaid dili ja ovdáneami, ja ráhkadit daid govvideaddji indikáhtoraid. Fidnu áigge kártejuvvojedje gažaldatskoviin árbevirolaš ealáhusain ožžojuvvon boađut, daidda geavahuvvon áigi, ealáhusaid mearkkašupmi vástideaddjiide sihke boahttevuođa oidnosat. Analyseremis bidjui deaddu sámiid ruovttuguovllu bohtosiid guorahallamii, earret ealáhusaid buktán mearkkašumit guorahallojedje maiddái ruovttuguovllu olggobealde. Bohtosiid galgá doallat muhtin muddui sullasažžan gažaldatskovi viidodaga ja jearaldagaid ásaheami dihtii, ja báikkuid smávva vástideaddjimearit bukte hástalusa bohtosiid viidát tulkomii. Árbevirolaš ealáhusain ožžojuvvojedje mearkkašahtti boađut dušše boazodoalu oasil, go fas árbevirolaš ealáhusaid mearkkašupmi sámiid eallinvuogi ja kultuvrra oassin bođii čielgasit ovdan. Sámegiela ja ealáhusaid gaskavuohta guorahallui máŋgga sierra oktavuođas. Boazodollui, guolástussii ja dujiide áiggi geavaheaddji vástideaddjiin uhcimustá bealli hálai erenomážit dahje bures davvisámegiela. Davvisámegiela oahppanbirrasin deattuhuvve ruovttus skáhppojuvvon gielladáiddu lassin árbevirolaš ealáhusat. Sámiid iešmearridanvuoigatvuohta árbevirolaš ealáhusain vásihuvvui dehálažžan boahttevuođa jurddašettiin. Gilvvohalli eanageavahanvuogit, ealáhusaid heajos gánnáhahttivuohta ja nuoraid uhca mearri ealáhusain vásihuvvui stuorámus áittan boahttevuođas.

Sámiid iešmearridanvuoigatvuohta árbevirolaš ealáhusain vásihuvvui dehálažžan boahttevuođa jurddašettiin.

Fidnu ollašuhttin ja oasseruhtadeaddjin doaimmai Sámediggi. Váldoruhtadeaddjin doaimmai eana- ja meahccedoalloministeriija. Fidnui ásahuvvui stivrenjoavku, man doaibmabadji lei 1.1.2015-31.12.2016. Fidnu dieđuid čoaggimis vástidii Sámedikki bargoveahka. Fidnui bálkáhuvvui dutki guovvamánu 2016 rájes dieđuid analyserema várás ja assisteanta guovtte mánotbadjái materiála vurkemii. Lassin Sámedikki hálddahus attii bargiid veahki fidnu hálddašeapmái ja áššedovdibargguide. Fidnu vásttolaš jođiheaddjin doaimmai Sámedikki ságajođiheaddji Tiina Sanila-Aikio. Stivrenjoavkku eará čoahkkáibidju lei Päivi Kainulainen (Lappi EBI-guovddáš), Liisa Saarenmaa (EMM), Heikki Paltto (Sámediggi) ja Petra Magga-Vars (Sámediggi). Päivi Kainulainen doaimmai stivrenjoavkku ságajođiheaddjin. Fidnu čállin doaimmai ságajođiheaddji veahkki Inka Saara Arttijeff. Stivrenjoavku čoahkkanii oktiibuot 7 geardde. Stivrenjoavku gulai bargama áigge Suoma birasguovddáža luonddu máŋggahámatvuođa čuovvuma ja indikáhtoraid ovddideami áššedovdi Ari-Pekka Auvinen (5/2016 rájes). Fidnu dutkin doaimmai FL Leena Niska, gii ráhkadii raportta. Assisteantan doaimmai Juho Niemelä. Skovádagaid ráhkadeamis leat geavahuvvon Lappi Universitehta statistihkkadiehtaga lektor Pekka Vasari ja universitehtaoahpaheaddji Marianne Silen rávvagat. Indikáhtorgažaldagaid ráhkadeamis leat jerrojuvvon rávvagat Lappi Universitehta statistihkkadiehtaga universitehtaoahpaheaddji Marianne Silenis. Raportta sámegiela guoski áššiin leat geavahuvvon professor Ante Aikio rávvagat.

3. JOHDANTO

Tämän hankkeen tavoitteena on ollut selvittää saamelaisten perinteisten elinkeinojen tilaa ja kehitystä, ja luoda niitä kuvaavat indikaattorit. Hankkeen aikana haluttiin saada tietoa perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittajien määrästä Suomessa, sekä tietoa kotiseutualueella asuvien saamelaisten elinkeinorakenteesta. Elinkeinorakenteen kokonaiskuvan muodostamiseen voidaan käyttää tietoa siitä, kuinka moni saamelainen saa pääasiallisen elantonsa saamelaiselinkeinoista ja niiden liitännäiselinkeinoista ja kuinka moni muista tulonlähteistä. Hanke tukee Suomen kansainvälisten velvoitteiden toimeenpanoa biodiversiteettisopimuksen osalta ja lisää nykytietoa saamelaiskulttuurin ja saamelaiselinkeinojen tilasta Suomessa. Hankkeen tuloksia voidaan hyödyntää kehitettäessä saamelaiselinkeinoja koskevaa lainsäädäntöä ja hallintoa.

Selvitystyön taustalla on biodiversiteettisopimuksen osapuolikokous vuonna 2010 (COP10), jossa päätettiin ottaa käyttöön indikaattorit kuvaamaan artikla 8(j):n suojeleman perinteisen tiedon tilaa. Biodiversiteettisopimus on 1992 Rio de Janeirossa solmittu YK:n yleissopimus, jonka tavoitteena on säilyttää eliöiden ja elinympäristöjen monimuotoisuutta, suojella maapallon ekosysteemejä, eläin- ja kasvilajeja sekä vaalia luonnonvarojen kestävää käyttöä. Biodiversiteettisopimuksen artikla 8(j) velvoittaa sopimusosapuolia suojelemaan alkuperäiskansojen biodiversiteettiin liittyvää perinteistä tietoa. Artikla määrää, että sopimusosapuolten tulee kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti kunnioittaa, suojella ja ylläpitää biologisen monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön kannalta merkittävää alkuperäiskansojen ja perinteisen elämänmuodon omaavien paikallisyhteisöjen tietoa, innovaatioita ja käytäntöjä, sekä edistää ja laajentaa niiden soveltamista tämän tiedon innovaatioiden ja käytäntöjen omistajien luvalla ja myötävaikutuksella sekä rohkaista tämän tiedon, innovaatioiden ja käytäntöjen käytöstä saatujen hyötyjen tasapuolista jakamista. Artikla suojaa Suomessa saamelaisten luonnonkäyttöön liittyvää perinteistä tietoa. Osapuolikokousten tavoitteena on seurata sopimuksen toimeenpanoa sekä kehittää ja hyväksyä päätöksiä sopimuksen toimeenpanoa varten. Osapuolikokouksen päätöksiä ovat mm. vuonna 2004 (COP7) hyväksytyt vapaaehtoiset Akwé:Kon -ohjeet kulttuuri-, ympäristö- ja sosiaalivaikutusten arviointiin, joita sovellettiin ensimmäisen kerran maailmassa Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman laadinnassa.

Vakiintuneessa oikeuskäytännössä saamelaisten perinteisinä elinkeinoina pidetään poronhoitoa, kalastusta, metsästystä, keräilyä sekä saamen käsitöitä (duodji). Saamelaisten perinteisellä tiedolla ja perinteisellä luonnonkäytöllä on ratkaiseva merkitys etenkin pohjoisen luonnon monimuotoisuudelle. Saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto on luonteeltaan käytännönläheistä ja ilmenee erityisesti saamen kielessä, ympäristösuhteessa ja elinkeinoissa. Saamelaisten perinteiset elinkeinot siirtävät perinteistietoa sukupolvelta toiselle.

Artikla 8(j)-työryhmä on laatinut yleisen määritelmän saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvästä perinteisestä tiedosta: ”Saamelainen luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto ilmenee saamelaisessa luonnonkäytössä ja perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisessa eli poronhoidossa, kalastuksessa, metsästyksessä, keräilyssä ja käsityössä sekä luontosuhteessa. Tieto välittyy saamen kielen luontoon, maastoon, säähän, poronhoitoon, käsitöihin, pyyntiin ja kalastukseen liittyvässä terminologiassa sekä saamenkielisissä paikannimissä. Perinteistä tietoa siirretään tietoisen opettamisen, vanhemmilta sukupolvilta saadun mallin, joikujen ja suullisen kertomaperinteen kautta.”

Saamelaisista on kerättyä tilastotietoa hyvin vähän 1990-luvulle ja 2000-luvulle tultaessa. Lapin komiteat ovat selvittäneet 1900-luvulla saamelaisten määrää, asuma-alueita, saamenkielisten määrää ja saamelaisten elinkeinojen parissa olevien määrää. Tällaisia laajoja selvityksiä ei ole enää tehty 1900-luvun puolivälin jälkeen ja tiedon määrä saamelaisten nykyisestä elinkeinollisesta ja kielellisestä tilanteesta on vähentynyt. Viranomaisrekistereistä löytyy tietoa poronomistajien määrästä, Myel-vakuutetuista poron-

omistajista, ammattikalastajista ja metsästyskortin haltijoista. Eri rekistereistä ei kuitenkaan saa selville osa-aikaisesti eri elinkeinoja harjoittavien määrää eikä sitä, kuinka moni elinkeinojen harjoittaja on saamelainen.

Indikaattorikysymysten luomiseen keskityttiin hankkimalla ajankohtaista tietoa saamelaisten perinteisten elinkeinojen tilan ja kehityksen osalta, sekä selvittämällä perinteisten elinkeinojen ja saamen kielen suhdetta toisiinsa.

Saamelaisten perinteisellä tiedolla ja perinteisellä luonnonkäytöllä on ratkaiseva merkitys etenkin pohjoisen luonnon monimuotoisuudelle.

4. AINEISTO JA MENETELMÄT

Hankkeessa käytettiin tutkimusmenetelmänä postitse lähetettävää kyselylomaketta, joka sisälsi sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia kysymyksiä. Suomenkielisten lomakkeiden lisäksi saamelaisten kotiseutualueelle lähetettiin pohjois-, inarin- ja koltansaamenkielisiä lomakkeita. Lomake oli jaoteltu pääpiirteittäin saamen kieli- ja elinkeino-osioihin. Kyselylomakkeen alussa vastaajilta pyydettiin taustatietoja (ikä, asuinkunta, koulutus, mahdolliset lapset sekä lasten äidinkieli). Saamen kielen osiossa vastaajilta kysyttiin mm. äidinkieltä, ensimmäisenä opittua kieltä ja nykyistä kotikieltä, arviota saamen kielen taidosta, sekä kielen oppimis- että käyttöympäristöistä. Saamelaisten elinkeinojen osiossa vastaajilta kysyttiin mm. ammattia, mistä eri lähteistä vastaajan tulot muodostuvat, perinteisiin elinkeinoihin käytettävän ajan osuutta ja merkityksiä, näkemystä siitä kuinka elinkeinojen asemaa tulisi parantaa, sekä näkemystä elinkeinojen tulevaisuudesta. Lomakkeessa kysyttiin myös vastaajien vanhempien ja puolison harjoittamista elinkeinoista, matkailuelinkeinosta sekä omasta ja lasten kielenopiskelusta, mutta näiltä osin vastauksia ei analysoitu kahden ensiksi mainitun aihepiirin kysymyksen asettelusta johtuen ja taas kielenopiskelu ei ollut tämän tutkimuksen kannalta relevantti.

Osa lomakkeen kysymyksistä oli avoimia kysymyksiä tai kysymysten loppuun oli jätetty kommentointitilaa, jolloin vastaaja sai kertoa näkemyksensä mm. perinteisten elinkeinojen merkityksestä elämässään, kulttuurisista perinteistään ja perinteisten elinkeinojen tulevaisuudesta. Kysymyksiä oli kaikkiaan 45, joista osa oli monivalintaisia. Taustatietoja lukuun ottamatta lähes kaikissa kysymyksissä pystyi valitsemaan useita eri vastausvaihtoehtoja. Kyselylomakkeiden kysymykset valmisteltiin hankkeen alkuvaiheessa Saamelaiskäräjien yleisen toimiston ja saamen kielen toimiston toimesta.

Saamelaiskäräjien vaalilautakunta toimitti kyselylomakkeet Saamelaiskäräjien vaaliluettelossa oleville henkilöille postitse maaliskuussa 2015. Kyselylomakkeet lähetettiin kaikille vaaliluettelossa oleville henkilöille Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Kyselystä tiedotettiin lisäksi mediassa syksyllä 2015, jotta lomakkeita palautettaisiin enemmän. Tutkimuksen vastuuhenkilöt eivät päässeet tutustumaan Saamelaiskäräjien vaaliluettelon osoite- tai muihin tietoihin ja tutkimus tehtiin siten, että vastaajat pysyivät täysin anonyymeinä. Kyselylomakkeiden tiedot tallennettiin ja analysoitiin SPSS-tilastointiohjelmassa hankkeeseen palkatun tutkijan toimesta. Aineiston tallennuksessa avusti assistentti.

Aineistoon toi haastetta pitkä ja monipuolinen kysymyslomake, mikä vähensi vastausten määrää lomakkeen loppua kohden ja aiheutti siten vinoumaa tuloksiin. Kysymysten asettelusta johtuen joihinkin kysymyksiin tarkasti vastaaminen tuotti hankaluuksia. Perinteisistä elinkeinoista saataviin tuloihin ja ajankäyttöön liittyvissä kysymyksissä vastausruudukko oli jaoteltu 25 % välein, mikä aiheutti haastetta vastaamiseen vähäisemmässä määrin elinkeinoja harjoittaville. Vastausten oli myös mahdollista ylittää 100 % tulojen ja ajankäytön osalta. Osassa kieli- ja kuntakohtaisia jaotteluita vastaajamäärät vähenivät yksittäisiin henkilöihin, jolloin tulos on tilastollisesti lähinnä suuntaa antava. Elinkeinoissa vastaajamäärät riittivät yksityiskohtaisempiin analyyseihin vain poronhoidon osalta, ja saamen kielistä vain pohjoissaamen osalta.

Kyselylomakkeet lähetettiin kaikille vaaliluettelossa oleville henkilöille Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa.

5. TULOKSET

Lomakkeen palautti 945 henkilöä, eli noin 16 % äänioikeutetuista. Saamelaisten kotiseutualueella vastausprosentti oli hieman korkeampi, keskimäärin 19 %, Lapin paliskunnan yltäessä 36 %: in. Aineisto jaoteltiin analysointivaiheessa kahteen perusryhmään: 1) Saamelaisten kotiseutualueen vastaajat (352 hlöä) ja 2) Kotiseutualueen ulkopuoliset Suomessa asuvat vastaajat (457 hlöä). Norja ja Ruotsi rajattiin jaottelusta pois, koska kotiseutualueen vastaajien tilannetta haluttiin verrata Suomessa kotiseutualueen ulkopuolella asuviin vastaajiin osassa kysymyksiä. Paikkakunnan merkitsemättä jättäneitä oli 110 vastaajaa, jotka ovat Norjan ja Ruotsin tavoin mukana ainoastaan kokonaistarkastelussa.

Kaavio 1. *Vastausprosentit alueittain.*

Suomenkielisten lomakkeiden lisäksi saamelaisten kotiseutualueelle lähetettiin pohjois-, inarin- ja koltansaamenkielisiä lomakkeita. Saamelaisten kotiseutualueelta palautuneista lomakkeista saamenkielisiä oli 33 % ja suomenkielisiä 67 %.

Kotiseutualueella sukupuolensa ilmoittaneista vastaajista naisia oli 45 % ja miehiä 55 %, kun kotiseutualueen ulkopuolella asuvista vastaajista naisia oli 58 % ja miehiä 42 %. Ikäjakaumasta ja koulutustasosta tuli esiin nuorten ja koulutettujen vastaajien vähäisempi osuus kotiseutualueella. Kotiseutualueen ulkopuolella asui 18-44-vuotiaita vastaajia noin kaksinkertainen määrä kotiseutualueeseen verrattuna, kun taas 55-74-vuotiaiden kohdalla tilanne oli päinvastainen. Ikäryhmässä 45-54-vuotiaat asuinpaikkakohtainen ero oli vain prosenttiyksikön luokkaa (Kaavio 2a).

Koulutustason vastauksissa huomioitiin tallennusvaiheessa ylimmän koulutustason lisäksi omassa elinkeinossa tai työssä saatu oppi, vaikka valittuna olisi ollut myös koulutus. Yliopisto- ja korkeakoulun käyneitä asui kotiseutualueen ulkopuolella 6 prosenttiyksikköä enemmän kuin kotiseutualueella. Ammattikorkeakoulun sekä lukion/ammattikoulun osalta vastaava ero oli 11 prosenttiyksikköä. Omasta elinkeinosta ammattitaitonsa tai oppinsa saaneita oli sen sijaan saamelaisten kotiseutualueella 11 prosenttiyksikköä enemmän kuin muualla, mikä kertoo osaltaan perinteisten elinkeinojen harjoittamisen ja perinteiden siirtämisen tavoista (Kaavio 2b).

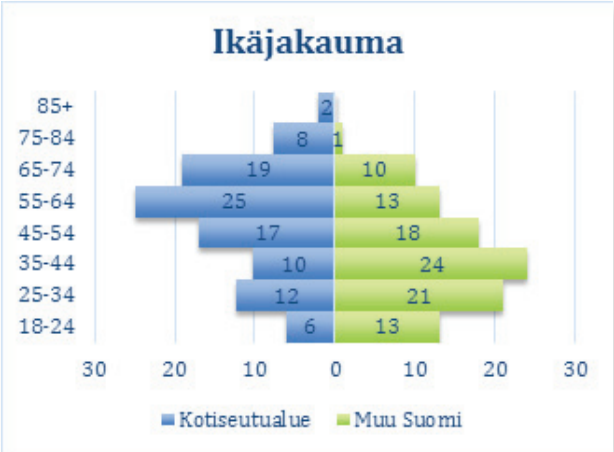

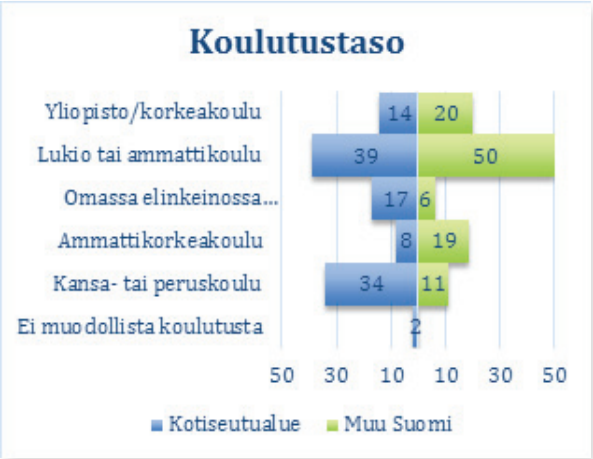

Kaaviot 2a ja 2b. *Kyselyyn vastanneiden ikäjakauma ja koulutustaso saamelaisten kotiseutualueella suhteessa kotiseutualueen ulkopuoliseen alueeseen. Koulutuksen osalta vastaajamäärä ylittää 100 %, koska kaavioon on merkitty ylimmän koulutustason lisäksi "omassa elinkeinossa saatu oppi". Vastausprosentit ovat laskettuina kysymykseen vastanneiden määrästä.*

5.1. Saamen kielen taito ja käyttö perinteisten elinkeinojen yhteydessä

Tutkimuksessa selvitettiin vastaajien äidinkieltä ja nykyistä kotikieltä. Toisin kuin valtakielissä, vähemmistökielen puhujien keskuudessa äidinkielen käsite on sisällöltään vaihteleva ja vastaajat ovat voineet tulkita käsitteen monella tavalla. Äidinkieli voidaan ymmärtää esimerkiksi parhaiten osatuksi kieleksi, lapsuudessa ensimmäisenä opituksi kieleksi, lapsuudenkodin käyttökieleksi tai oman etnisen ryhmän kieleksi (vaikka henkilö ei sitä itse sujuvasti hallitsisikaan). Vastaajista useat olivat valinneet äidinkielekseen useamman kuin yhden kielen, mikä on tyypillistä vähemmistökieltä puhuvilla. Saamelaisten kotiseutualueen vastaajista pohjoissaamen ilmoitti äidinkielekseen 50 %, inarinsaamen 11 %, koltansaamen 5 % ja suomen 55 %. Nykyiseksi kotikielekseen pohjoissaamen ilmoitti puolestaan 46 %, inarinsaamen 6 %, koltansaamen 3 % ja suomen 83 %.

Alla olevissa kaavioissa (3a-3d) on eriteltynä vastaajamäärittäin vain yhden äidinkielen ja kotikielen ilmoittaneet vastaajat suhteessa useamman äidinkielen ja kotikielen ilmoittaneisiin sekä saamelaisten kotiseutualueella että kotiseutualueen ulkopuolella. Äidinkielekseen ja nykyiseksi kotikielekseen koltansaamen ja inarinsaamen valinneista huomattavan moni oli jättänyt ilmoittamatta paikkakunnan, minkä takia vastauksia ei ole voinut lukea mukaan kumpaankaan kategoriaan. Koltansaamenkielisistä paikkakunnan jätti ilmoittamatta 13 henkilöä ja inarinsaamenkielisistä 11 henkilöä, nykyisen kotikielen osalta luvut olivat vastaavasti 9 henkilöä ja 5 henkilöä. Tämä tulee ottaa huomioon, sillä kieliryhmät ovat hyvin pienet ja vastauksia oli siten muutenkin vähän, eli tulokset voivat näyttää inarin- ja koltansaamen osalta todellista pienemmiltä. Saamelaisten kotiseutualueella ja kotiseutualueen ulkopuolella asuvien kesken tulee kaavioissa esiin huomattavin ero pelkästään pohjoissaamen äidinkielekseen ja nykyiseksi kotikielekseen valinneilla. Esimerkiksi kotiseutualueen ulkopuolella pelkästään saamen käyttö kotikielenä on marginaalista.

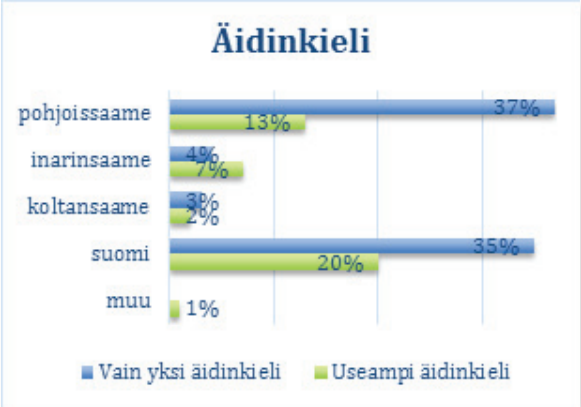

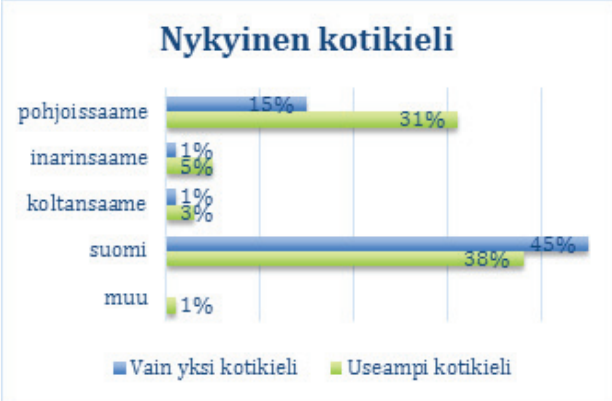

Kaaviot 3a ja 3b. *Eri kieliä äidinkielenään ja kotikielenään puhuvien henkilöiden prosenttiosuudet saamelaisten kotiseutualueen vastaajista (352). Äidinkielen osalta kysymykseen vastasi 350 henkilöä ja nykyisen kotikielen osalta 347 henkilöä. Ylempään palkkiin on merkittynä ainoastaan yhden kielen äidinkielekseen tai nykyiseksi kotikielekseen valinneiden vastaajien osuus. Esimerkiksi ainoastaan pohjoissaamen äidinkielekseen valinneita on 37 % vastaajista. Alemmassa palkissa ovat puolestaan vain ne henkilöt, jotka ovat valinneet useamman kuin yhden äidinkielen tai nykyisen kotikielen, ja valinta sisältää kyseisessä palkissa ilmoitetun kielen. Esimerkiksi pohjoissaamen ja vähintään yhden muun kielen äidinkielekseen valinneita on 50 % vastaajista. Useamman kuin yhden äidinkielen valinta tarkoittaa lähes aina kahta äidinkieltä. Yllämainittujen kielten lisäksi 1 % vastaajista on ilmoittanut jonkun muun äidinkielen ja nykyisen kotikielen.*

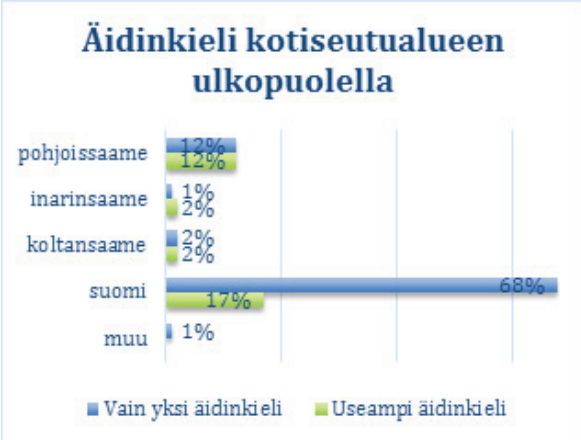

Kaaviot 3c ja 3d. *Eri kieliä äidinkielenään ja nykyisenä kotikielenään puhuvien henkilöiden prosenttiosuudet saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisista vastaajista (457). Kysymykseen äidinkielestä sekä nykyisestä kotikielestä vastasi 456 henkilöä. Muilta osin kaaviot noudattavat kohdan 3a ja 3b kaavioita.*

Vastaajia pyydettiin arvioimaan nykyistä saamen kielen taitoaan. Saamelaisten kotiseutualueella kielikysymykseen vastasivat kolmea lukuun ottamatta kaikki 352 vastaajaa. Samoin kuin ylempänä, paikkakunnan ilmoittamatta jättäneiden vastaajien osuus oli suhteessa suurempi koltansaamen kielen ja inarinsaamen kielen osalta, mikä voi vinouttaa vastauksia hieman todellista pienemmäksi.

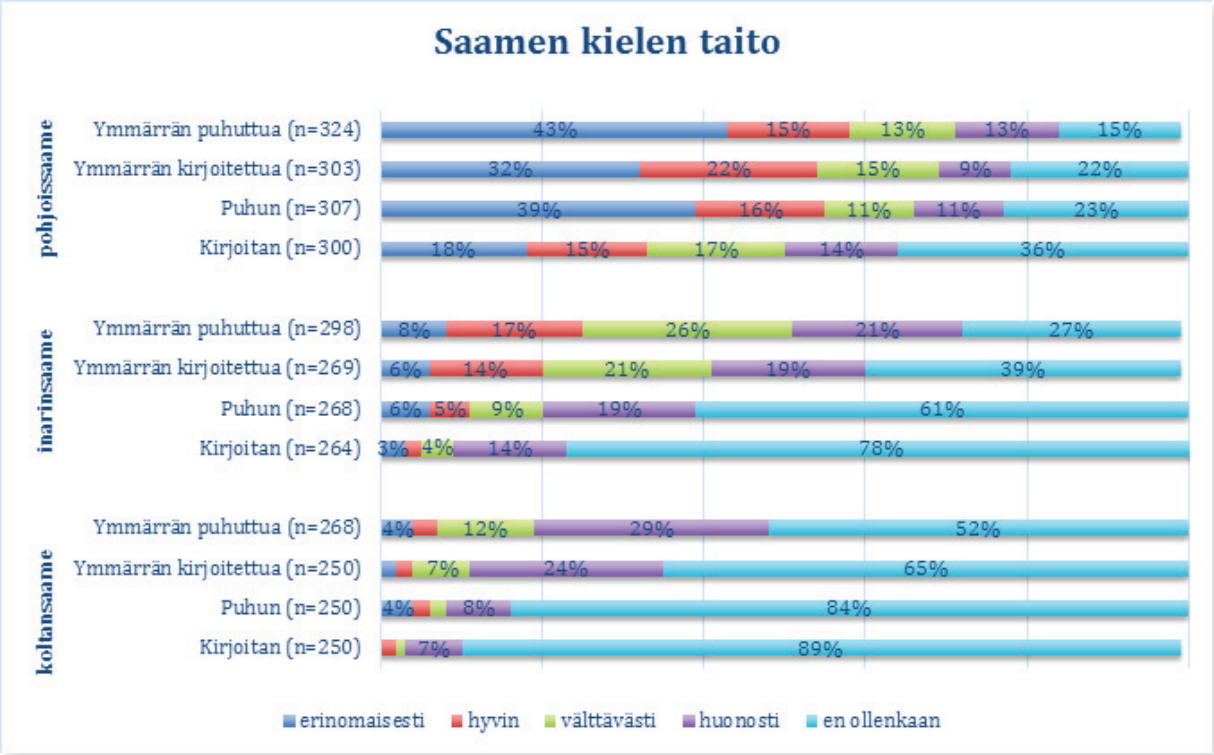

Kaavio 4. *Saamelaisten kotiseutualueella asuvien pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen taito vastaajien itsensä arvioimana. Vastausprosentti on suhteutettuna kysymykseen vastanneisiin (n), esimerkiksi pohjoissaamen puhumisen taitoa arvioivaan kohtaan on vastannut 307 vastaajaa, joista 39 % arvioi taitonsa erinomaiseksi ja 16 % hyväksi. Pienimmät prosenttiluvut on jätetty merkitsemättä, jotta kaavio olisi selkeämmin luettavissa. Vastaamatta jättäneiden määrä puuttuu tuloksista. Kielitaidon kohdalla on kuitenkin huomioitava, että vastaajat ovat voineet jättää vastaamatta kysymykseen, koska heiltä puuttuu kysyttävä kielitaito. Eli todennäköisesti "en ollenkaan" kohdan osuus on merkittyä suurempi suhteessa muihin kohtiin erityisesti inarinsaamen ja koltansaamen osalta.*

Saamelaisten kotiseutualueen vastaajat olivat oppineet kielen yhden tai useamman osa-alueen kautta. Kysymyksenasettelussa inarinsaamenkielisiä pyydettiin vastaamaan kysymykseen vain, mikäli kielenoppiminen oli tapahtunut muualla kuin kotona. Pohjois- ja koltansaame erosivat tältä osin, sillä kotona oppimisen vaihtoehto oli jäänyt kysymyksenasettelusta pois, ja vastaajat pyrkivät lisäämään kotona oppimansa kielen sukulaisuutta, kasvuympäristöä ja koulua ilmaiseviin kohtiin. Tästä syystä tulokset eivät ole vertailukelpoisia keskenään edellä mainittujen kolmen kohdan osalta. Suurin osa vastanneista oli vastannut useampaan kohtaan eli oppinut kielen monesta eri lähteestä. Nuoruudessa opitun kielitaidon lisäksi merkittäväksi tekijäksi nousivat pohjoissaamen osalta perinteiset elinkeinot, sekä kaikkien saamen kielten osalta aikuisena elinympäristössä opittu kieli. Luonnollisen oppimisympäristön osuus oli selvästi pienempi inarin- ja koltansaamessa, ja kielen oppiminen aikuisena elinympäristössä on korostunut.

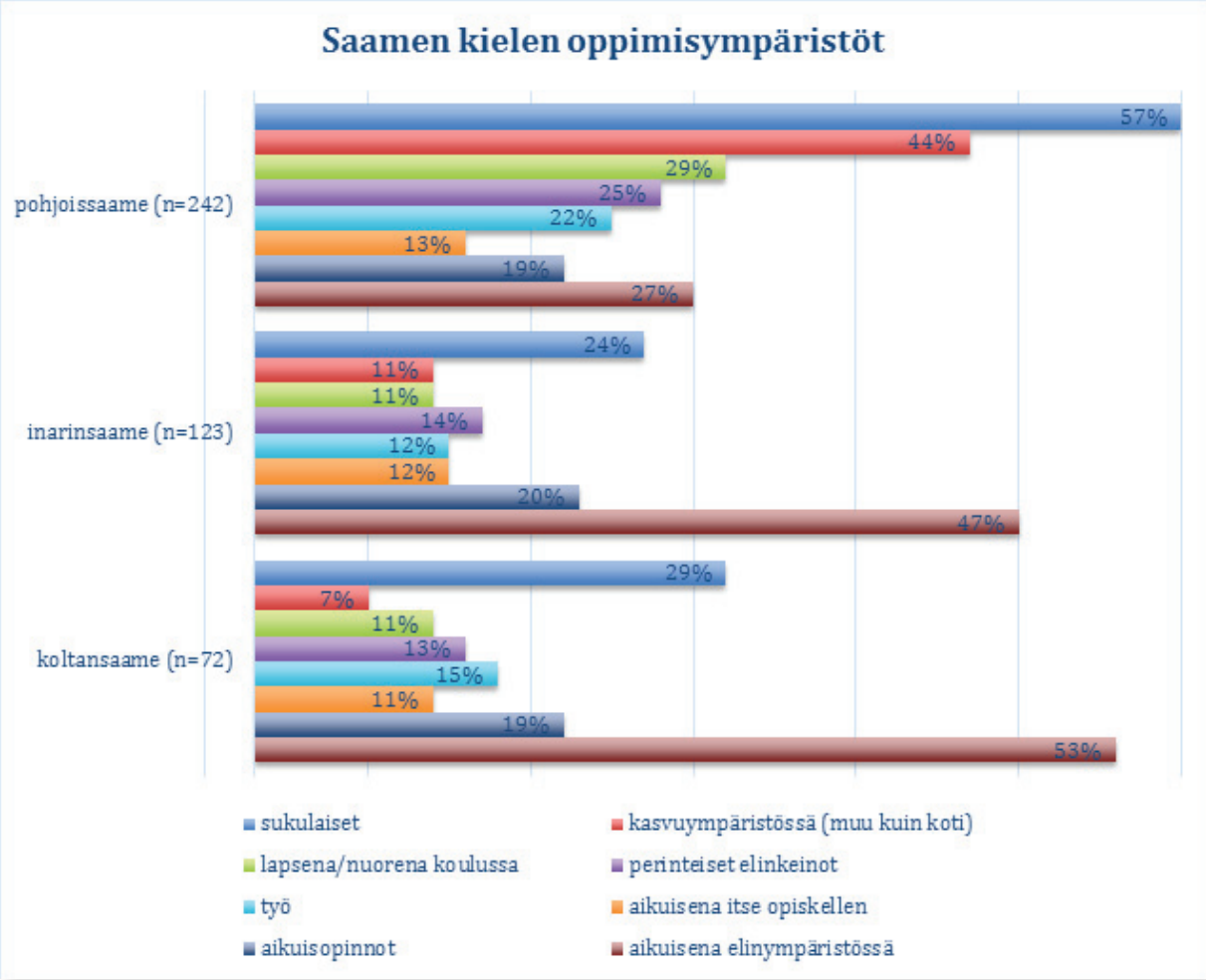

Kaavio 5. *Saamen kielen oppimisympäristöt saamelaisten kotiseutualueen vastaajien osalta. Kielipesä ei ole kaaviossa mukana, koska lukemat jäivät alle puolen prosentin. Tulokset eivät ole kysymyksenasettelusta johtuen vertailukelpoisia keskenään kolmen ensimmäisen palkin osalta: sukulaiset, kasvuympäristö ja lapsena/nuorena koulussa opittu kieli. Vastausprosentit on laskettu suhteessa kysymykseen vastanneisiin (n). Kysymykseen on voinut valita haluamansa määrän vastausvaihtoehtoja.*

Saamen kielen oppimisympäristöjen lisäksi selvitettiin kielen käyttöympäristöjä. Selvityksen kohteena oli saamen kielten nykyinen tai aiempi käyttö perinteisten elinkeinojen, sukulaisten ja perheen parissa. Hakutuloksiin otettiin kustakin kielestä mukaan ne kotiseutualueen vastaajat, jotka ilmoittivat puhuvansa saamea erinomaisesti, hyvin tai välttävästi. Inarinsaamen ja koltansaamen osalta on huomioitava aiempana esiin tullut mahdollinen vinouma. Vastauksista näkee, että tärkeimmät kielenkäytön alueet ovat kotona, perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa.

Kysyttäessä vapaamuotoisesti perinteisten elinkeinojen merkitystä, vastauksissa painotettiin saamen kielen käyttöä perinteisten elinkeinojen yhteydessä perheen ja sukulaisten parissa tapahtuvan arkipäiväisen käytön lisäksi. Poronhoitotöissä saamea kerrottiin käytettävän paljon sukulaisten kanssa, marjastaessa lasten, vanhempien ja isovanhempien kanssa, sekä käsitöiden ja kalastuksen yhteydessä. Poronhoidon ja käsitöiden osalta tuotiin esiin saamen tarkempi sanasto luonto- ja työkielenä. Suurin osa vastaajista ilmoitti käyttävänsä saamea perinteisten elinkeinojen yhteydessä aina kun mahdollista (30 vastaajaa). Muutama kielitaitoinen vastaaja vaihteli kolmen saamen kielen välillä sen mukaan, kenen kanssa oli kulloinkin poronhoitotöissä tai kalastamassa. Saamen käyttö vanhempien ihmisten kanssa koettiin luontevaksi silloinkin, kun muu käyttö oli vähäistä. Lisäksi useat vastaajat mainitsivat käyttävänsä saamea yhteisenä kielenä Norjan puolen poronhoitajien kanssa (10 vastaajaa).

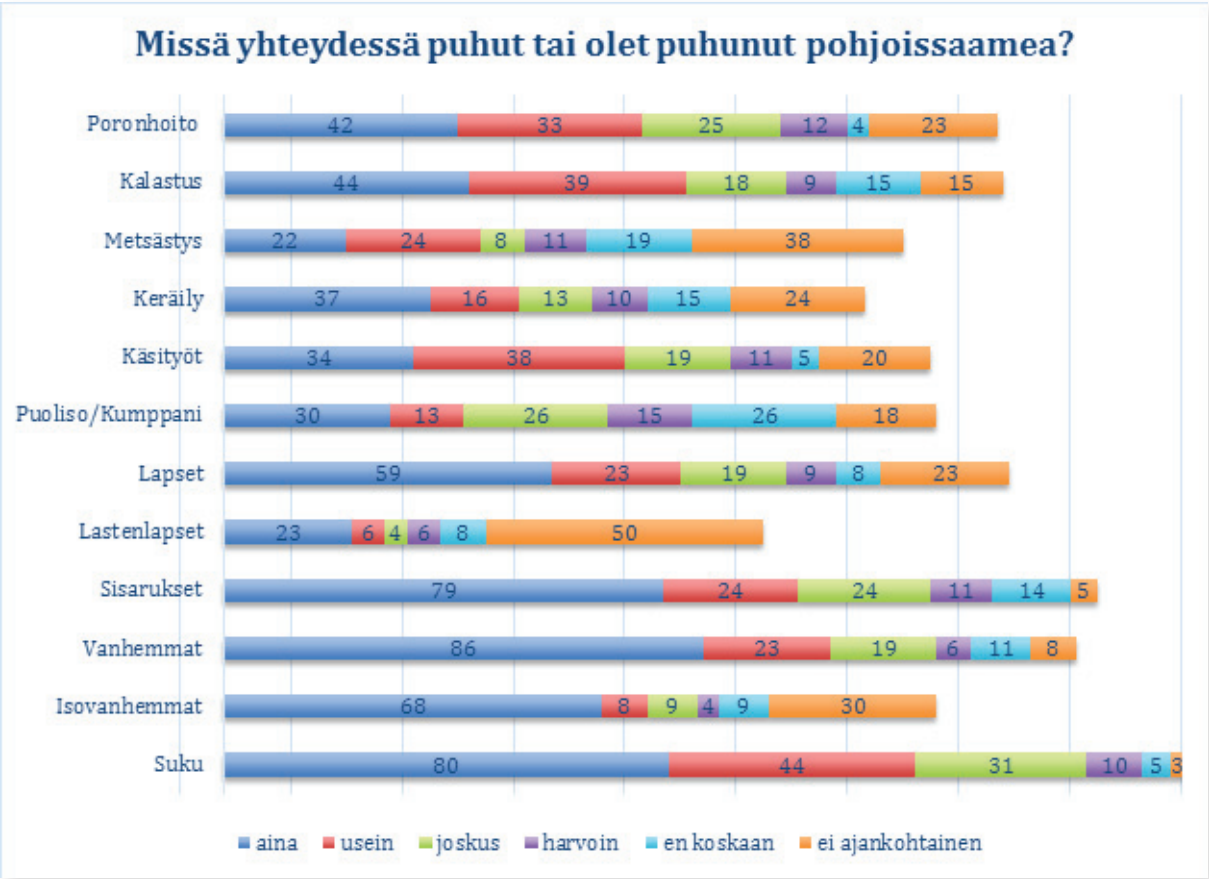

Kaavio 6. *Pohjoissaamen käyttöympäristöt vastaajilla, jotka ilmoittivat puhuvansa pohjoissaamea erinomaisesti, hyvin tai välttävästi (204 henkilöä) saamelaisten kotiseutualueella. Kysymykseen vastasi 192 henkilöä. Vastaukset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä.*

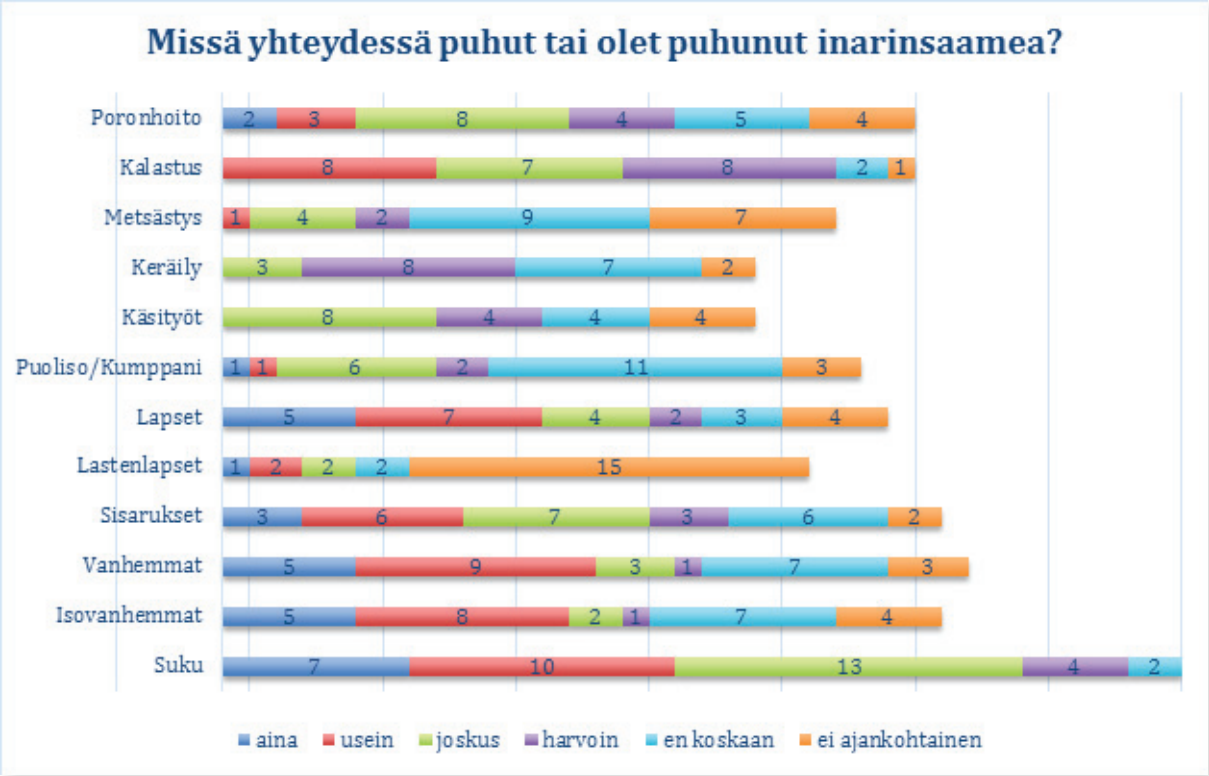

Kaavio 7. *Inarinsaamen käyttöympäristöt vastaajilla, jotka ilmoittivat puhuvansa inarinsaamea erinomaisesti, hyvin tai välttävästi (53 henkilöä) saamelaisten kotiseutualueella. Kysymykseen vastasi 42 henkilöä. Vastaukset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä.*

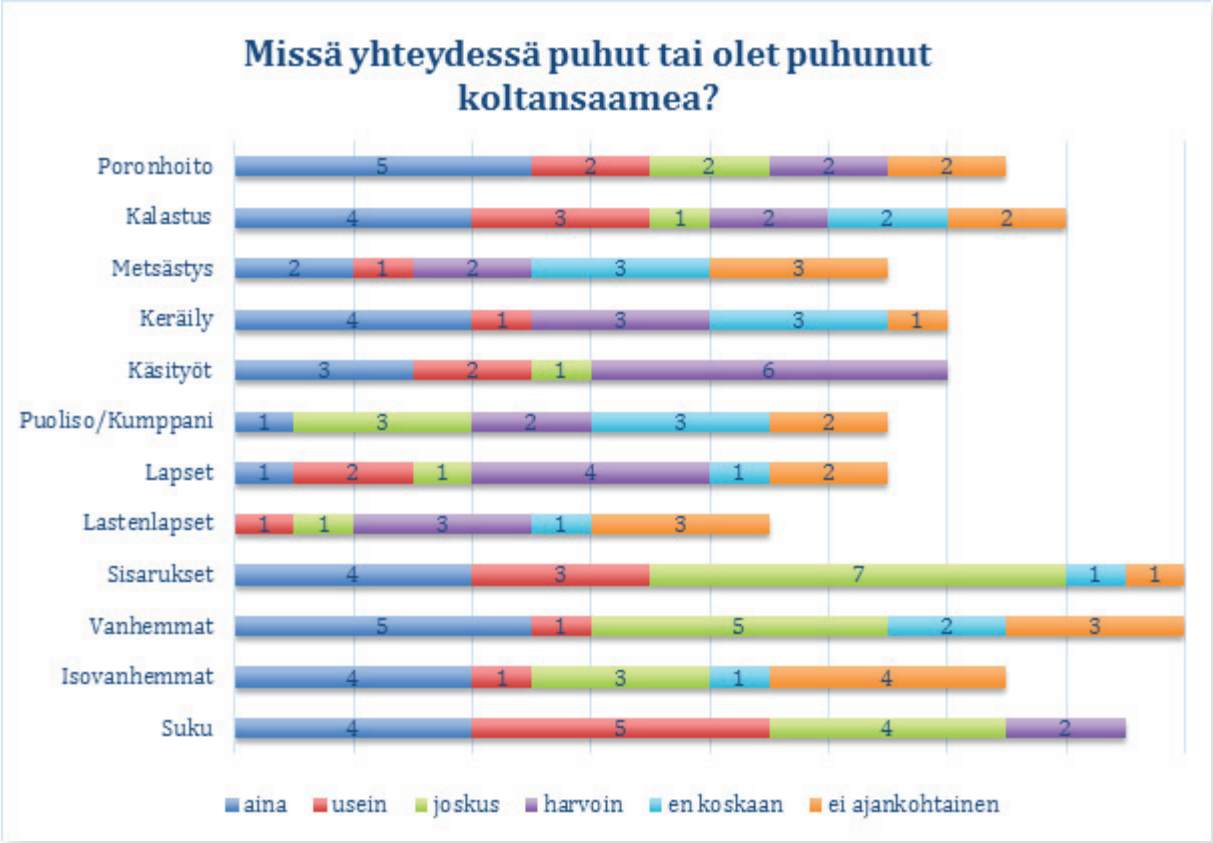

Kaavio 8. *Koltansaamen käyttöympäristöt vastaajilla, jotka ilmoittivat puhuvansa koltansaamea erinomaisesti, hyvin tai välttävästi (20 henkilöä) saamelaisten kotiseutualueella. Kysymykseen vastasi 17 henkilöä. Vastaukset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä.*

5.2. Perinteisistä elinkeinoista saatavat tulot ja elinkeinoihin käytetty aika kotiseutualueella

Seuraavassa tarkastellaan eri näkökulmien kautta perinteisistä elinkeinoista saatavien tulojen jakaumaa sekä elinkeinoihin käytettyä aikaa. Tuloksista nähdään, kuinka eri elinkeinoja harjoitetaan, mutta kovin pitkälle meneviä yleistyksiä ei voida tehdä. Vastausten jakaumassa on todennäköisesti jonkun verran vinoumaa. Lomakkeen pituudesta (45 kysymystä) ja monitahoisista kysymyksistä johtuen vastausinto on vähentynyt osalla vastaajista loppua kohden. Myöskään vastausohjeiden lukeminen ei ole ollut aina tarkkaa. Lomakkeen pituudesta ja sitä kautta vastaamiseen kuluneesta ajasta johtuen voi lisäksi eläkeläisten ja kiireettömämpien vastaajien osuus olla suurempi suhteessa työikäisiin tai kiireisessä elämänvaiheessa oleviin.

Vastaajien ja vastausten määrä on paikoin liian pieni tarkemmille jaotteluille, esimerkiksi sukupuolikohtaista jaottelua ei ole ollut mahdollista tehdä. Osassa kieli- ja kuntakohtaisia jaotteluita vastaajamäärät vähenivät yksittäisiin henkilöihin, jolloin tulos on tilastollisesti lähinnä suuntaa antava. Tämä tulee selvimmin esiin kalastuksen, metsästyksen ja keräilyn kohdalla. Samoin osa inarin- ja koltansaamen tuloksista on katsottu parhaaksi yhdistää pohjoissaameen, jotta on saatu määrällisesti luotettavampi vertailualusta. Koska kyseessä on kuitenkin pieni väestöryhmä ja vielä pienempi elinkeinoista tuloja saava ryhmä, on osa tuloksista päätetty julkaista, vaikka vastaajamäärät ovat pienimmillään yhden luokkaa. Toisaalta voidaan ajatella, että niin kauan kuin on yksikin perinteisiä elinkeinoja harjoittava, voidaan kulttuurin ajatella siirtyvän eteenpäin.

Lomakkeessa esitetyt tulo- ja elinkeinokysymykset olivat: 1) Arvioi prosentteina, mistä eri lähteistä tulosi muodostuvat, 2) Mitä perinteisiä saamelaisia elinkeinoja harjoitat? Arvioi harjoittamiesi elinkeinojen osuus prosentteina ajankäytöstäsi?

Perinteisistä elinkeinoista saataviin tuloihin ja ajankäyttöön liittyvissä kysymyksissä vastausruudukko oli jaoteltu viiteen eri vaihtoehtoon, 100 %, 75 %, 50 %, 25 % ja 0 %. Kysymyksenasettelusta johtuen kokonaistuloiksi ja -ajankäytöksi oli mahdollista valita yli 100 %, mikä luo haastetta tulkintaan. Sekä tulojen että elinkeinojen osalta noin 20 vastaajaa oli vastannut siten, että yhteenlasketuksi tulojen tai ajankäytön määrä ylittää 100 % (suurin arvo 500 %).

Tulokysymykseen vastasi perinteisten elinkeinojen osalta 164 henkilöä ja ajankäyttökysymykseen 245 henkilöä yhteensä 352 vastaajasta. Ajankäyttökysymyksissä kysyttiin ainoastaan perinteisiin elinkeinoihin (poronhoito, kalastus, metsästys, keräily ja käsityöt) käytettävää aikaa. Tulokysymyksessä oli sen sijaan 17 eri vaihtoehtoa, joista perinteisten elinkeinojen lisäksi oli valittavana palkkatyö (esim. kunnalla tai viranomaisella), eläke, työttömyystuet, elinkeinoihin ja kulttuuriin liittyvät erilaiset tuet, yksityisyrittäminen, luovat alat ja metsätalous sekä muu mahdollinen tulonlähde. Tässä raportissa keskitytään tulovastausten osalta vain perinteisistä elinkeinoista tai niihin liittyvistä ammateista saataviin tuloihin. Laajempi vastausvaihtoehtojen määrä tulokysymyksessä voi osaltaan selittää perinteisiin elinkeinoihin liittyviin kohtiin vastanneiden vähäisempää määrää suhteessa ajankäyttökysymykseen vastanneisiin. Toisaalta kaikki elinkeinoihin aikaa käyttävät eivät saa niistä tuloja, vaan osa elinkeinoihin käytetystä ajasta koetaan merkitykseltään erilaiseksi. Perinteisissä elinkeinoissa mukana olo katsotaankin saamelaisuudessa laajemmin osaksi koko elämäntapaa ja kulttuuria.

Vastaajien kannalta hankaluuksia tuotti myös jaottelu 25 %:n luokkiin. Monet vastaajat kokivat erityisesti kalastuksen, metsästyksen ja keräilyn osalta 0 %:n ja 25 %:n vaihteluvälin liian suureksi. Osa vastaajista ratkaisi asian rastittamalla luokkien väliin ja lisäämällä 5 % tai 10 % merkinnän lomakkeeseen. Koska kyseisiä vastauksia oli suhteellisen paljon, alin 25 %:n luokka päätettiin muuttaa analysointivaiheessa 5-25 %:n luokaksi, koska oletettavampaa oli vastaajien halu ilmaista jonkinlaista osallistumista kyseiseen elinkeinoon, kuin vastausten kokonaan huomioitta jättäminen. Tästä syystä alin luokka on osin tulkinnanvarainen. Ajankäyttökysymyksessä ongelmaksi muodostui myös se, ettei ajankäyttöä ollut tarkennet-

tu kysymyksessä. Vastaajien itsensä päätettäväksi jäi, suhteuttivatko he ajankäyttönsä esim. päivittäiseen työaikaan, vuorokauteen, vuoteen tai perinteisten elinkeinojen vuotuisrytmiin. Vastaajien tulkinta on voinut vaihdella ja on epävarmaa, kuinka esim. kesällä marjastukseen aikaansa käyttävä, mutta koko vuoden poronhoidossa mukana oleva vastaaja on merkinnyt keräilyn ja poronhoidon prosenttiosuudet vastauksiin.

Saamelaisten kotiseutualueella perinteisen elinkeinon ilmoitti vapaamuotoisessa kysymyksessä ammatikseen 19 % (255 vastaajaa). Perinteisinä elinkeinoina mainittiin poromies (28), poromies yhdistettynä toiseen ammattiin (10), käsityöläinen (5), käsityöt yhdistettynä toiseen ammattiin (2) ja luontaiselinkeinot (3).

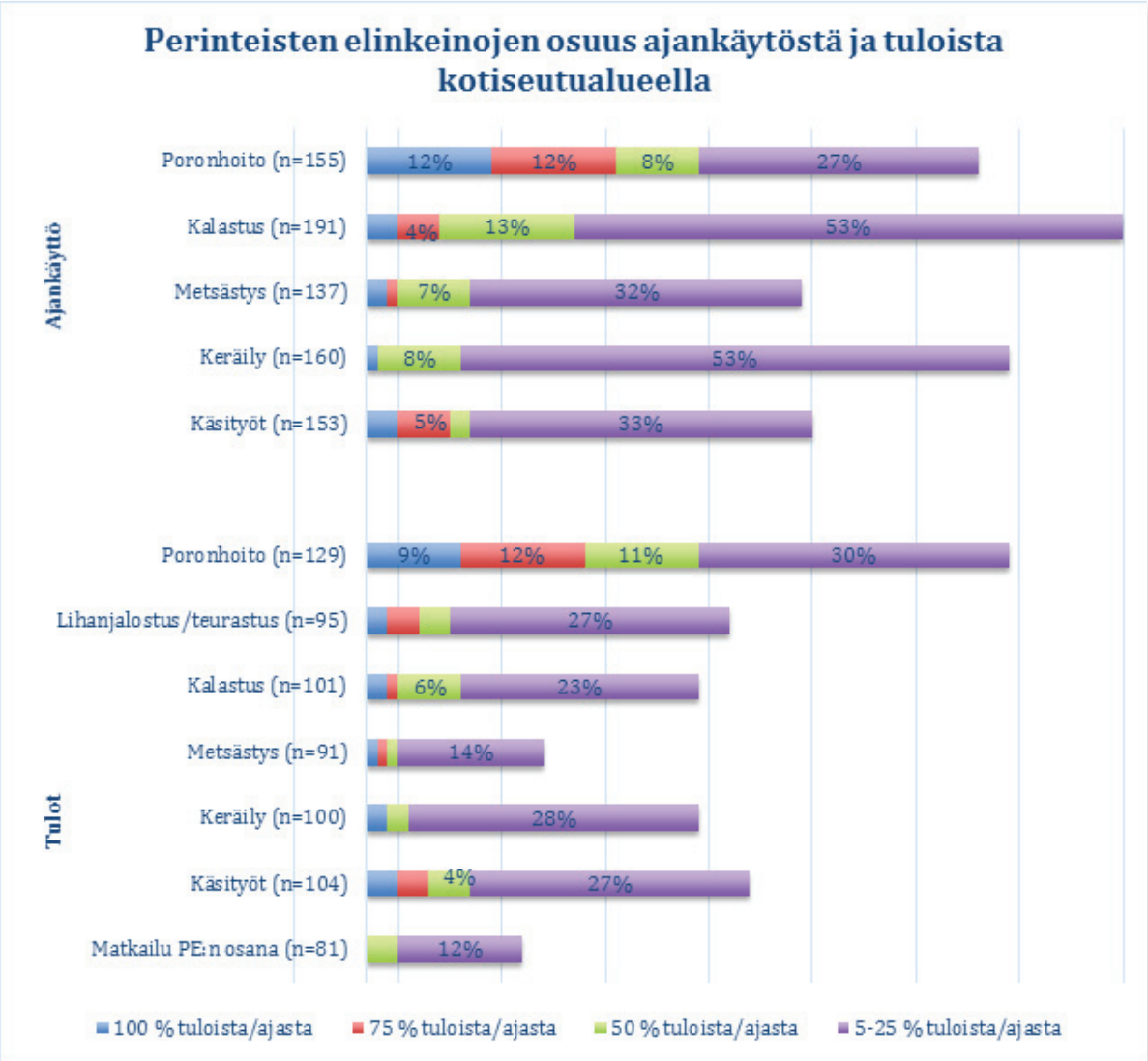

Kaavio 9. *Perinteisten elinkeinojen osuus kysymykseen vastanneiden ajankäytöstä ja tuloista. Ajankäyttökysymykseen vastasi 245 henkilöä ja tulokysymykseen perinteisten elinkeinojen osalta 164 henkilöä. Prosenttiosuus on suhteutettuna vastausten määrään (n). Kaaviosta nähdään esim. kuinka moni poronhoitokysymykseen vastanneista (155) ilmoitti käyttävänsä 100 % aikaansa poronhoitoon, esimerkiksi 12 % vastaajista ilmoitti olevansa täysiaikaisesti poronhoidon parissa. Tulosten luotettavuutta heikentää jakauman mahdollinen vinouma, josta on selitetty tarkemmin kaavion yläpuolisessa tekstissä. Pienimmät prosenttiosuudet on jätetty merkitsemättä numeroin, jotta kaavio olisi selvemmin luettavissa. Kaavioon on jätetty merkitsemättä 0 % vastanneiden määrä.*

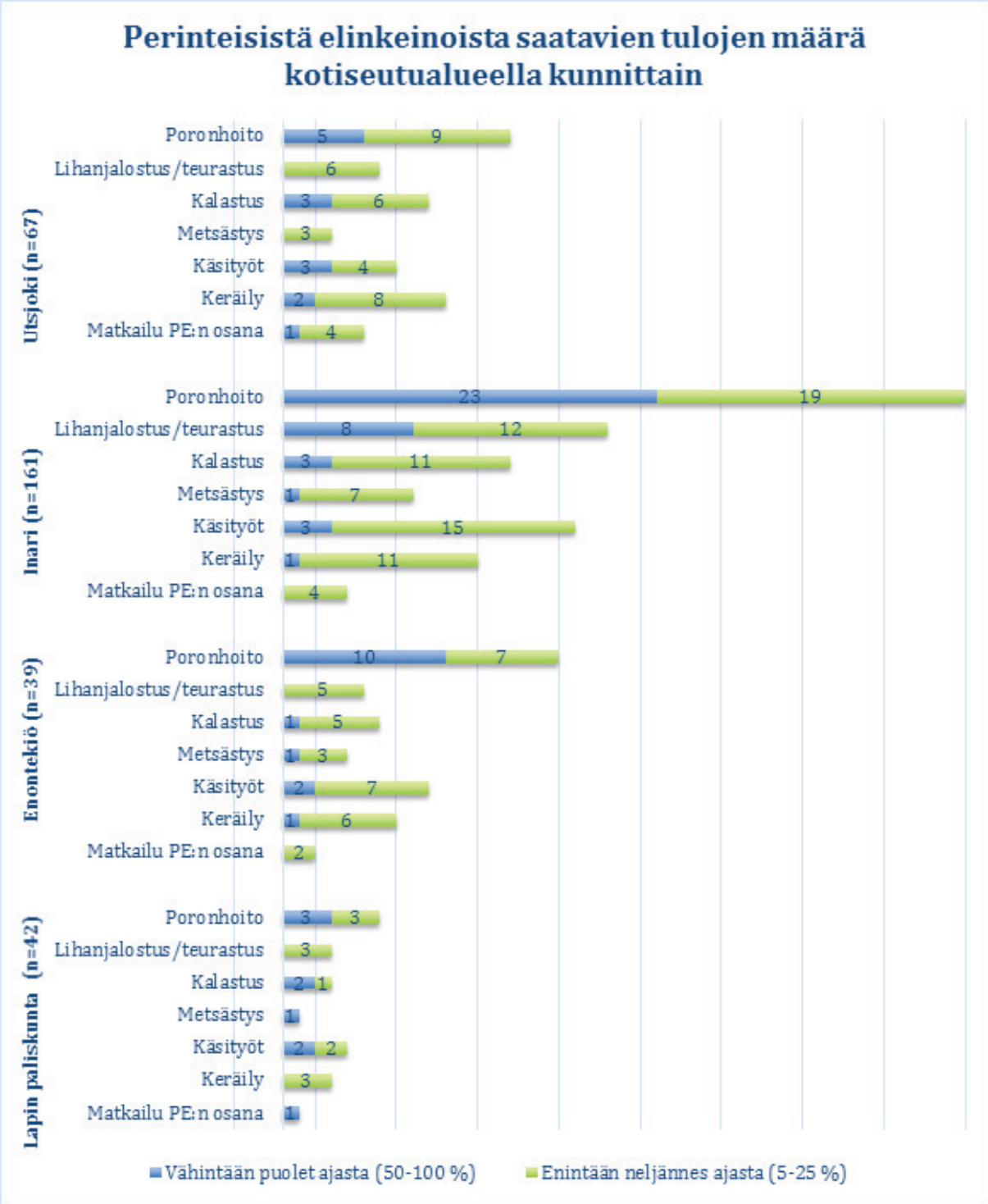

Kaavio 11. *Perinteisistä elinkeinoista saatavien tulojen jakautuminen kunnittain ja Lapin paliskunnan osalta. Vastaukset ovat absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajien määrä on hyvin pieni, on vastaajamäärät laitettu yhteen 50-100 % tulojen osalta. Tällä jaottelulla näkee elinkeinoista merkittäviä tuloja saavien osuuden. Eri kuntien luvut eivät ole suoraan verrattavissa toisiinsa, vaan vertailua varten ne tulisi suhteuttaa kysymykseen vastanneiden määrään (n) kussakin kunnassa. Tulosten luotettavuutta heikentää jakauman mahdollinen vinouma, josta on selitetty tarkemmin kaavioiden yläpuolisessa tekstissä. Kaavioon on jätetty merkitsemättä 0 % vastanneiden määrä.*

Kaavio 12. *Perinteisistä elinkeinoista saatavien tulojen prosenttiosuus äidinkielekseen ainoastaan yhden tai useamman saamen (155), ainoastaan suomen (125), ja molemmat sekä suomen että saamen (70) ilmoittaneilla. Prosentit ovat suhteessa kysymykseen vastanneisiin (n). Esimerkiksi vain saamen äidinkielekseen ilmoittaneista vastaajista 15 % saa käsitöistä vähintään puolet eli 50-100 % tuloistaan, kun vastaavasti vain suomen äidinkielekseen ilmoittaneista 6 %, ja suomen sekä saamen äidinkielekseen ilmoittaneista 5 %. Tulosten luotettavuutta heikentää jakauman mahdollinen vinouma, josta on selitetty tarkemmin kaavioiden yläpuolisessa tekstissä. Kaavioon on jätetty merkitsemättä 0 % vastanneiden määrä. Vastaukset on ilmoitettu pienestä vastaajamäärästä huolimatta prosentteina, koska luvut haluttiin saada keskenään vertailtaviksi. Kysymystä tullaan käyttämään jatkossa indikaattorina.*

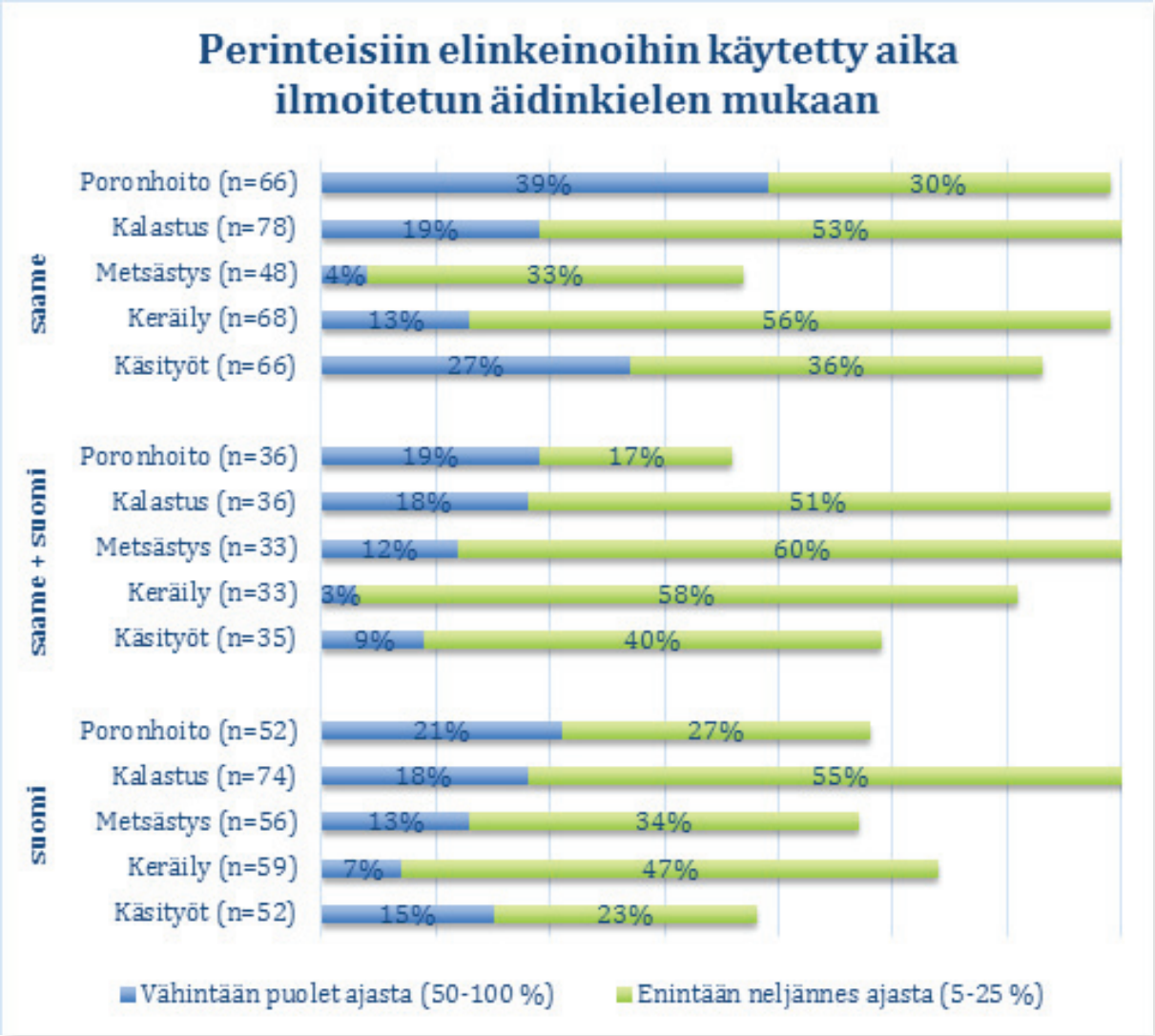

Kaavio 13. *Perinteisiin elinkeinoihin käytetty aika äidinkielekseen ainoastaan yhden tai useamman saamen (155), ainoastaan suomen (125), ja molemmat sekä suomen että saamen (70) ilmoittaneilla. Prosentit ovat suhteessa kysymykseen vastanneisiin (n). Esimerkiksi vain saamen äidinkielekseen ilmoittaneista vastaajista 39 % saa poronhoidosta vähintään puolet eli 50-100 % tuloistaan, kun vastaavasti vain suomen äidinkielekseen ilmoittaneista 21 %, ja suomen sekä saamen ilmoittaneista 19 %. Tulosten luotettavuutta heikentää jakauman mahdollinen vinouma, josta on selitetty tarkemmin kaavioiden yläpuolisessa tekstissä. Kaavioon on jätetty merkitsemättä 0 % vastanneiden määrä. Vastaukset on ilmoitettu pienestä vastaajamäärästä huolimatta prosentteina, koska kuvut haluttiin saada keskenään vertailtaviksi.*

Kaavio 14. *Pohjoissaamea eri tasoisesti puhuvien vastaajien käyttämä aika perinteisten elinkeinojen parissa saamelaisten kotiseutualueella. Vastaajat ovat arvioineet itse puhutun pohjoissaamen taitonsa. Tulokset ovat vähintään puolet (50-100 %) elinkeinoon aikaansa käyttäneistä vastaajista. Palkkeihin on jätetty merkitsemättä 0-25 % elinkeinoihin aikaa käyttäneiden vastaajien osuus. Saamea ilmoitti puhuvansa erinomaisesti tai hyvin 170 vastaajaa, huonosti tai välttävästi 67 vastaajaa ja ei lainkaan 70 vastaajaa. Esimerkiksi henkilöistä, jotka ilmoittivat puhuvansa saamea erinomaisesti tai hyvin, 19 % (33 vastaajaa) ilmoitti käyttävänsä ajastansa vähintään puolet (50-100 %) poronhoidon parissa. Erittely on tehty ainoastaan pohjoissaamen osalta, koska inarin- ja koltansaamessa vastaajamäärät olivat liian pienet.*

Saamelaisten kotiseutualueella poronhoitoon käytti vähintään puolet ajastaan (50-100 %) 61 vastaajaa ja enintään neljänneksen ajastaan (5-25 %) 44 vastaajaa. Kalastukseen käytti vastaavasti vähintään puolet ajastaan 31 vastaajaa ja enintään neljänneksen ajastaan 89 vastaajaa. Käsitöihin vähintään puolet ajastaan käytti 26 vastaajaa ja enintään neljänneksen ajastaan 44 vastaajaa.

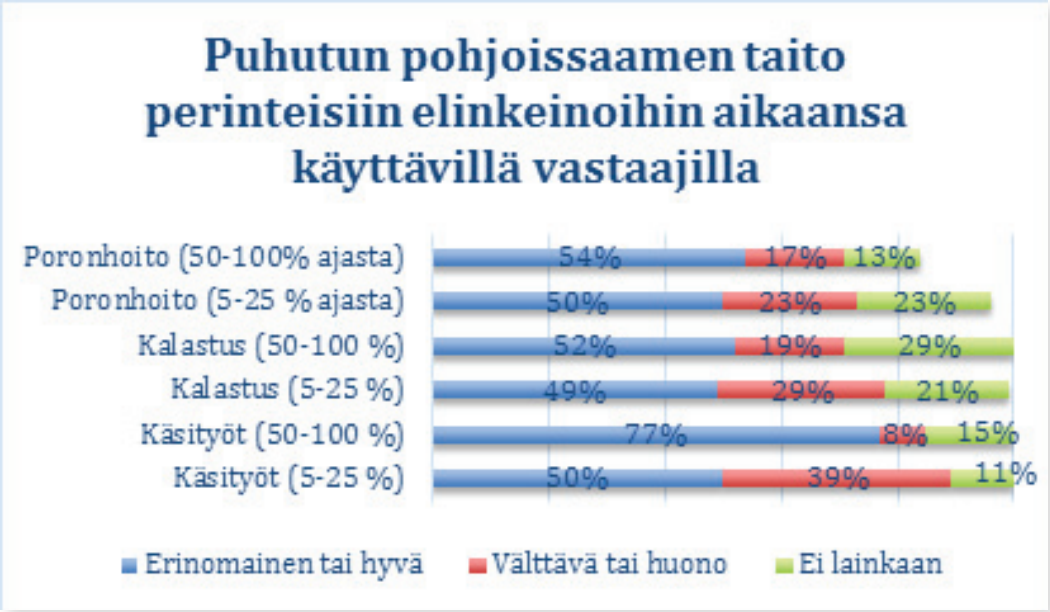

Kaavio 15. *Poronhoitoon, kalastukseen ja käsitöihin aikaansa käyttävien pohjoissaamen taito saamelaisten kotiseutualueella. Vastaajat ovat arvioineet itse puhutun pohjoissaamen taitonsa. Vastaukset on jaoteltu vähintään puolet (50-100 %) ja enintään neljänneksen (5-25 %) ajastaan poronhoidon, kalastuksen ja käsitöiden parissa käyttäviin. Kaavion prosenttiosuudet on laskettu suhteessa kysymykseen vastanneisiin. Esimerkiksi vähintään puolet (50-100 %) ajastaan poronhoidon parissa viettävistä vastaajista 54 % puhuu pohjoissaamea erinomaisesti tai hyvin. Muissa elinkeinoissa vastausmäärät jäivät liian pieniksi vertailun tekemiseen, samoin inarin- ja koltansaamessa.*

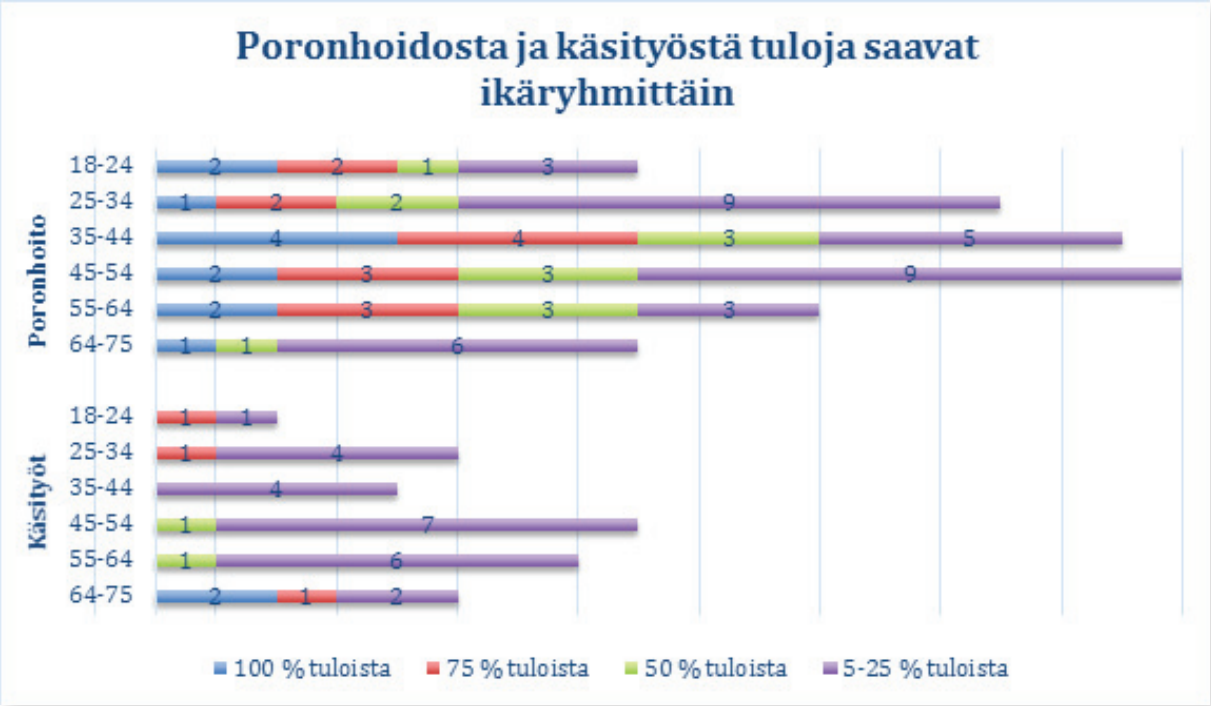

Kaavio 16. *Poronhoidosta ja käsitöistä tuloja (5-100 %) saavat henkilöt jaoteltuina ikäryhmittäin saamelaisten kotiseutualueella. Vastaukset ovat absoluuttisina vastaajamäärinä. Tulosten mahdollinen vinouma tulee ottaa huomioon. Koska kyseessä on pieni väestöryhmä ja vielä pienempi elinkeinoista tuloja saava ryhmä, on tulokset päätetty julkaista, vaikka vastaajamäärät ovat niin pieniä, ettei luotettavia johtopäätöksiä voida juuri tehdä. Tuloksista näkee kuitenkin, että esimerkiksi poronhoidossa on joka ikäluokassa ihmisiä, jotka saavat siitä merkittäviä tuloja. Lisäksi poronhoidossa ja käsitöissä on joka ikäluokassa ihmisiä, jotka saavat niistä sivutuloja. Kalastuksen, metsästyksen ja keräilyn kohdalla henkilömäärät olivat liian pieniä taulukoitaviksi.*

5.3. Perinteisten elinkeinojen merkitys

Perinteisillä elinkeinoilla on saamelaisille taloudellisen ja ajankäytöllisen merkityksen lisäksi hyvin tärkeä kulttuurinen, koettu merkitys. Perinteisissä elinkeinoissa mukana oloa katsotaankin laajemmalti osaksi koko elämäntapaa ja kulttuuria, keinoksi ylläpitää suvun perinteitä ja tavaksi hankkia perheelle ravintoa, vaatteita, esineitä ja koruja. Elinkeinoja harjoitetaan nykyisin ravinnon saannin ohella myös harrastus- ja virkistysmielessä, varsinkin kalastusta, metsästystä ja keräilyä.

Kysyttäessä vapaamuotoisesti perinteisten elinkeinojen merkityksestä, tuli vastauksissa esiin ennen kaikkea niiden tärkeys vastaajille. Moni ilmaisi perinteisten elinkeinojen olevan elämäntapa ja kulttuuri, yhteisöllisyys ja koko elämä, jota ilman ei osaisi olla (> 30 vastaajaa). Suvun perinteiden ja sosiaalisten verkostojen ylläpito todettiin tärkeäksi (> 10 vastaajaa), ja perinteiset elinkeinot katsottiin osaksi identiteettiä, joka ilman vastaajat eivät kokeneet olevansa kokonaisia (10 vastaajaa). Elämäntavan todettiin merkitsevän hyvin paljon, olevan kaikki kaikessa ja auttavan ymmärtämään sitä kuka on (14 vastaajaa). Eräs vastaaja kuvasi perinteisiä elinkeinoja kulttuuriksi, kieleksi, kertomuksiksi, keskusteluksi ja maastoksi. Elinkeinojen siirtämisen tärkeyttä jälkipolville painotettiin (17 vastaajaa). Niiden katsottiin sitovan maahan ja veteen, sekä tuovan työn ja ravinnon lisäksi virkistäytymistä. Toiset katsoivat elinkeinojen olevan osa arkipäivää. Osa vastaajista halusi syödä lähiruokaa, tietää mistä ruoka tulee ja myös ruuan puhtautta pidettiin tärkeänä. Usea vastaaja painotti elinkeinojen tukevan kieltä ja kulttuuria, ja olevan tärkeä osa kulttuurista kokonaisuutta.

Moni ilmaisi perinteisten elinkeinojen olevan elämäntapa ja kulttuuri, yhteisöllisyys ja koko elämä, jota ilman ei osaisi olla

Perinteisten elinkeinojen koettua merkitystä kysyttäessä vastaajia pyydettiin valitsemaan korkeintaan kaksi elinkeinoa itselle tärkeiden elinkeinojen osalta. Osa vastaajista oli pitäytynyt tässä, mutta osa oli valinnut useamman vaihtoehdon, mikä tulee ottaa huomioon vastauksia tarkastellessa. Kysymyslomakkeen kysymysten suuresta määrästä (45 kpl) johtuen osa vastaajista oli myös jättänyt loppupään kysymyksiin vastaamatta, mikä voi vinouttaa tuloksia suhteessa alkuosiossa kerättyihin tietoihin. Kysymykseen koetusta merkityksestä vastauksia tuli kuitenkin suhteellisen hyvin, mikä kertoo kysymyksen ja aiheen tärkeydestä saamelaisille. Seuraavissa kahdessa kaaviossa esitetään perinteisten elinkeinojen merkityksiä sekä saamelaisten kotiseutualueella että kotiseutualueen ulkopuolella asuville. Osa kotiseutualueen ulkopuolisista saamelaisista tulee säännöllisesti kotiseutualueelle harjoittamaan perinteisiä elinkeinoja, kuten metsästystä, kalastusta ja keräilyä, mistä johtuen tulosten julkaiseminen myös kotiseutualueen ulkopuolelta katsottiin merkitykselliseksi. Kalastuksen ja metsästyksen osalta nousikin esiin selvä ero suhteessa kotiseutualueeseen. Kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla niiden merkityksessä korostui ennen kaikkea harrastus ja virkistys, siinä missä kotiseutualueella elämäntapa ja kulttuuri.

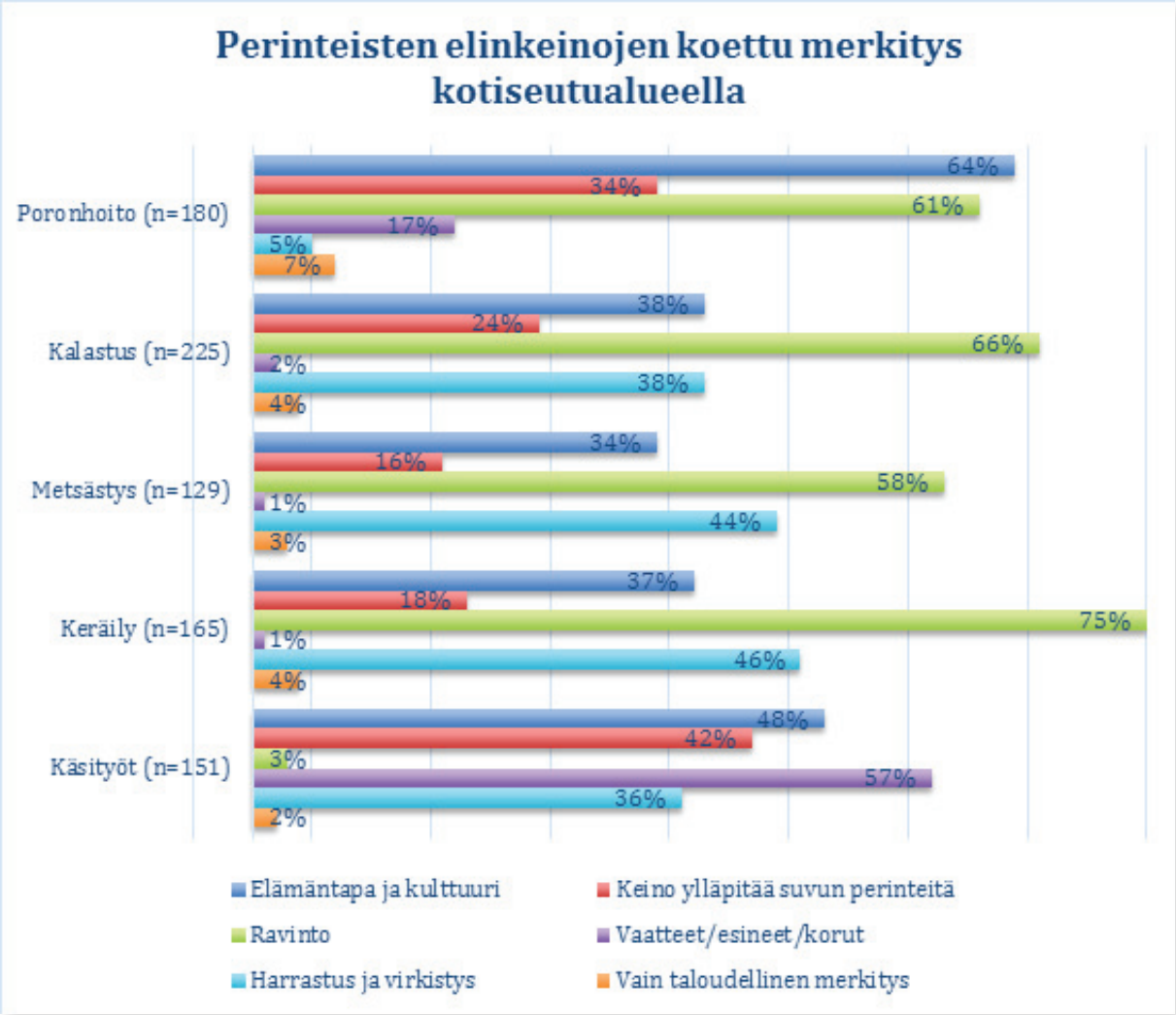

Kaavio 17. *Perinteisten elinkeinojen koettu merkitys saamelaisten kotiseutualueella. Prosenttilukema on laskettu kuhunkin kysymykseen vastanneiden henkilöiden (n) määrästä. Kysymyksenannossa pyydettiin valitsemaan korkeintaan kaksi vaihtoehtoa kunkin itselle tärkeän elinkeinon osalta. Osa vastaajista on pitäytynyt tässä, osa on valinnut puolestaan useampia kohtia, mikä tulee huomioida tulosten tarkastelussa. Vastausvaihtoehdot olivat valmiiksi annettuja. Esimerkiksi poronhoitoon vastanneista 180 henkilöstä 64 % koki poronhoidon merkityksen elämäntapana ja kulttuurina ja 34 % keinona ylläpitää suvun perinteitä.*

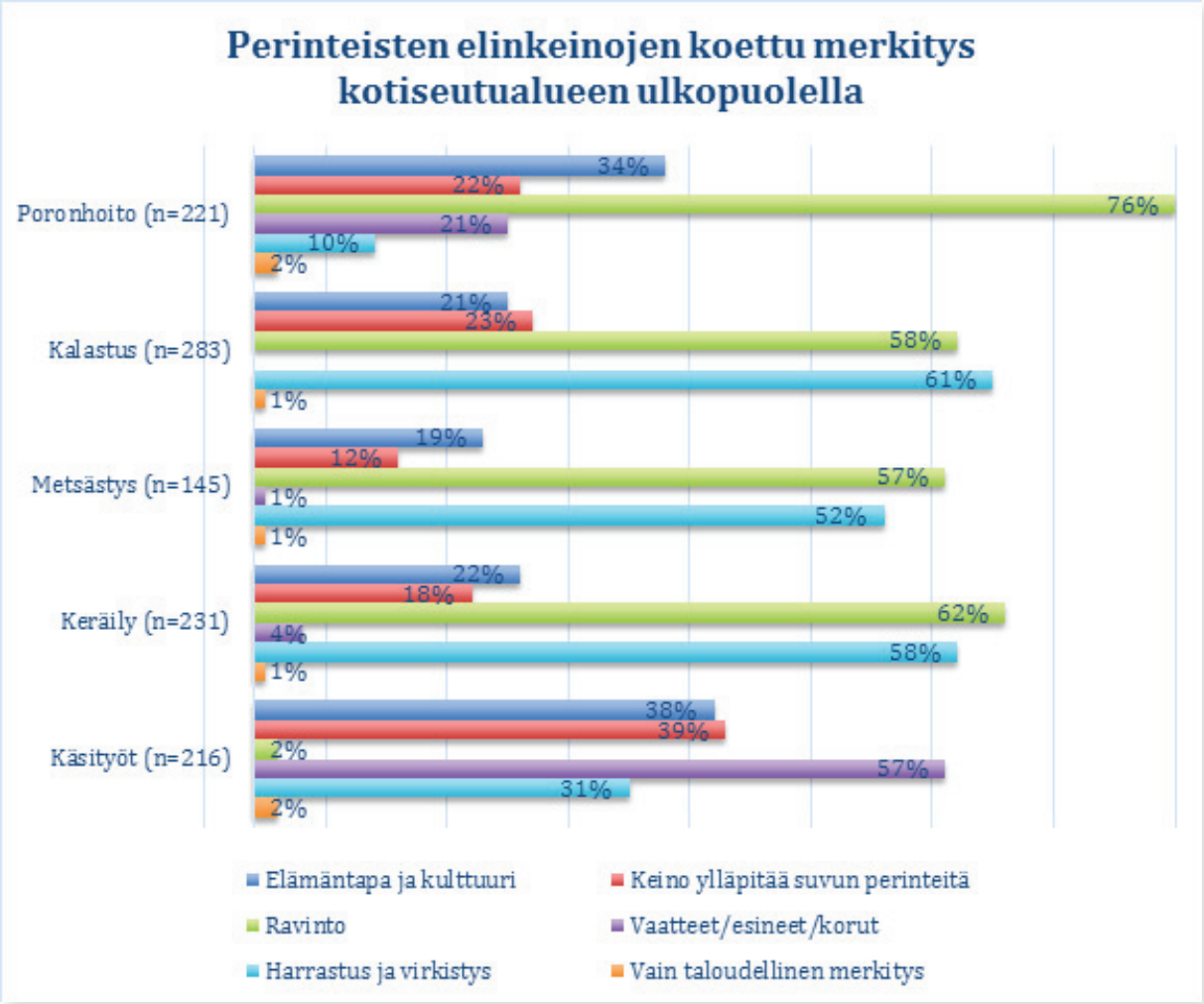

Kaavio 18. *Perinteisten elinkeinojen koettu merkitys saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Prosenttilukema on laskettu kuhunkin kysymykseen vastanneiden henkilöiden (n) määrästä. Kysymyksenannossa pyydettiin valitsemaan korkeintaan kaksi vaihtoehtoa kunkin itselle tärkeän elinkeinon osalta. Osa vastaajista on pitäytynyt tässä, osa on valinnut puolestaan useampia kohtia, mikä tulee huomioida tulosten tarkastelussa. Vastausvaihtoehdot olivat valmiiksi annettuja. Esimerkiksi käsitöihin vastanneista 216 henkilöstä 38 % koki käsityöt elämäntapana ja kulttuurina, ja 39 % suvun perinteiden ylläpitämisenä.*

5.4. Perinteisten elinkeinojen kehittäminen ja tulevaisuus

Vapaamuotoiseen kysymykseen perinteisten elinkeinojen kehittämisestä tuli laajasti vastauksia. Pääsääntöisesti haluttiin turvata perinteisten elinkeinojen oikeudet saamelaisille lainsäädäntöä ja tukipolitiikkaa ohjailemalla. Tietoa saamelaisista haluttiin lisätä yleisesti sekä aikuisväestölle että päättäjille. Saamelaisille haluttiin oikeus päättää itsenäisesti kotiseutualueen elinkeinojen harjoittamisesta. Metsähallituksen kalastus- ja metsästyslupien, sekä maiden myyntiä haluttiin rajoittaa. Kalastus- ja metsästysoikeuksien säilyminen kotiseutualueella omasta asuinpaikasta riippumatta koettiin tärkeäksi. Poronhoidossa 80 eloporon tukirajaa pidettiin liian korkeana ja poronhoitolakiin haluttiin lisää yhdenvertaisuutta. Ymmärrystä kaivattiin erityisesti perinteiseen saamelaiseen poronhoitoon, jota tulisi käsitellä päätöksenteossa tulonlähteen lisäksi kulttuurisena elinkeinona ja elämäntapana. Kalastuksessa puhutti lähinnä kotitarvekalastuksen turvaaminen. Koska kysely tehtiin vuonna 2015, uudistettavan Tenon kalastussopimuksen sisältö ei ollut vielä tiedossa, eikä se siten vaikuttanut vastauksiin. Yleisesti ottaen perinteisille elinkeinoille haluttiin enemmän arvostusta ja nuorten pääsyä elinkeinojen pariin haluttiin helpottaa. Tuotekehitystä, markkinointia ja imagon nostoa pidettiin tärkeänä tulevaisuuden kannalta. Nykymedioita kuten vetovoimaisia dokumentteja ja elokuvia toivottiin käytettävän kiinnostavien brändien luomiseen.

Kyselylomakkeen lopussa vastaajat saivat kertoa vapaamuotoisesti, mitä muuta haluaisivat sanoa perinteisistä elinkeinoista ja niiden tulevaisuudesta. Siinä missä osa vastaajista toivoi perinteisten elinkeinojen säilyvän ja elättävän myös tulevaisuudessa (12 vastaajaa), osa ei nähnyt minkäänlaisia tulevaisuudennäkymiä (11 vastaajaa), osalla vastaajista ei ollut näkemystä asiaan (10 vastaajaa), tai tulevaisuuden arvioiminen koettiin hankalana (5 vastaajaa). Elinkeinojen kehittymistä nykyisestään pidettiin tärkeänä tulevaisuutta ajatellen. Yleisesti ottaen ajatukset tulevaisuudesta olivat vaihtelevia ja osin samoja kuin elinkeinojen kehittämisehdotuksissa. Tietotaidon siirtymisen vähyydestä lapsille ja nuorille oltiin huolissaan, ja nuorten kouluttautumista ja aktivoimista perinteisiin elinkeinoihin pidettiin tärkeänä. Peruskouluopetukseen toivottiin mukaan enemmän käytännön vierailuja ja perinteisten elinkeinojen lisäämistä oppiaineisiin. Elinkeinoista toivottiin saatavan tulevaisuudessa kunnon palkkatuloja, mutta toisaalta oltiin huolissaan niiden muuttumisesta harrastuksiksi pääasiallisen palkkatyön rinnalle.

Asennemuutosta elinkeinoja kohtaan toivottiin positiivisemmaksi, samoin tärkeänä pidettiin saamelaisten itsetunnon kohottamista suhteessa perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen. Elinkeinojen kehittäminen ja tukeminen koettiin merkittäväksi, samoin tukien todellisten vaikutusten pidempiaikainen seuraaminen. Elinkeinojen tilanne koettiin ylipäätään huolestuttavana saamen kielen ja koko kulttuurin säilymisen kannalta. Vastauksissa toivottiinkin elinkeinojen uudistumista, sekä uudenaikaisia saamelaiskulttuurista johdettuja elinkeinoja, joiden avulla kieli ja kulttuuri säilyisivät ja kehittyisivät. Tärkeänä pidettiin elinkeinojen kehittymistä saamelaisten omien ehtojen mukaisesti ja saamelaiselle poronhoidolle toivottiin omaa lainsäädäntöä. Kylien elinvoimaisuus ja peruspalveluiden pysyminen koettiin merkittävänä, jotta myös nuorilla elinkeinoharjoittajilla olisi mielekästä pysyä kotiseutualueella.

Kyselylomakkeet lähetettiin kaikille vaaliluettelossa oleville henkilöille Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa.

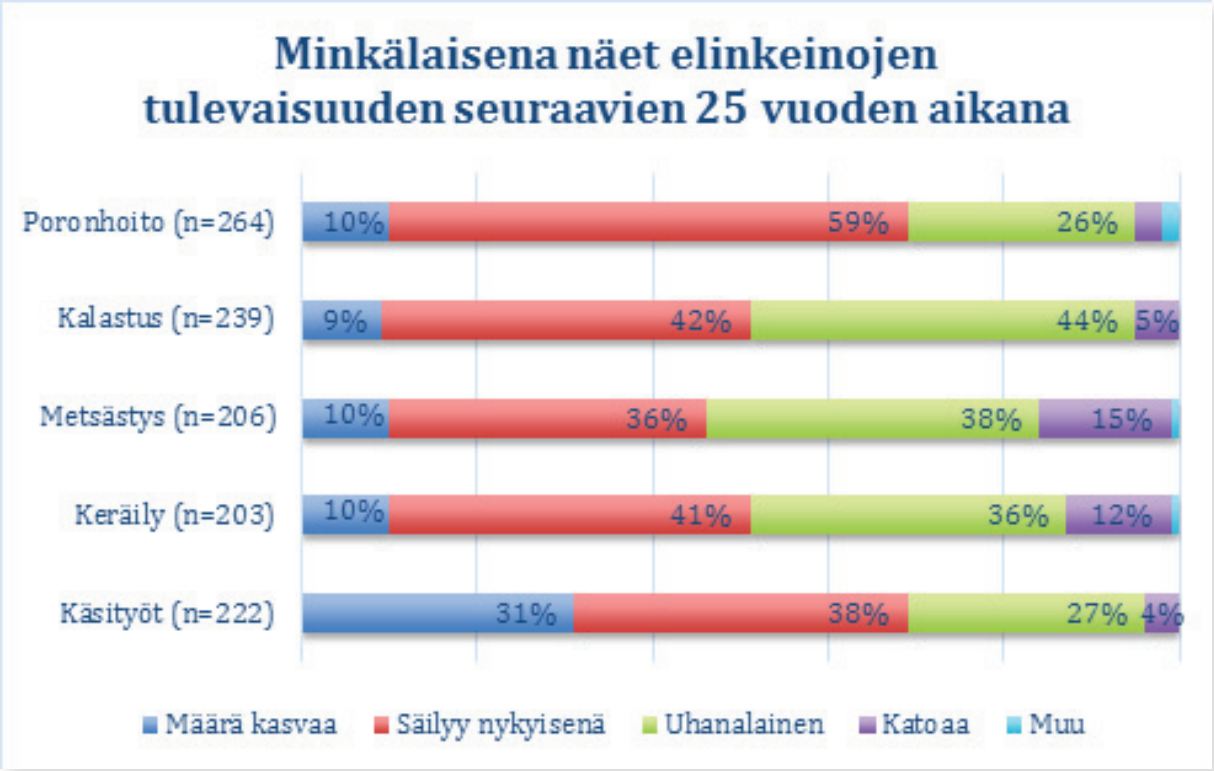

Kaavio 19. *Vastaajien näkemys elinkeinojen tulevaisuudesta. Prosenttiosuudet on laskettu kysymyskohtaan vastanneiden (n) määrästä. Esimerkiksi kalastuksen kohdalla vastaajista 42 % oli sitä mieltä, että elinkeino säilyy nykyisellään. Kysely tehtiin ennen vuoden 2016 Tenon kalastussopimusta, joten tulos olisi nyt todennäköisesti toisenlainen kalastuksen osalta.*

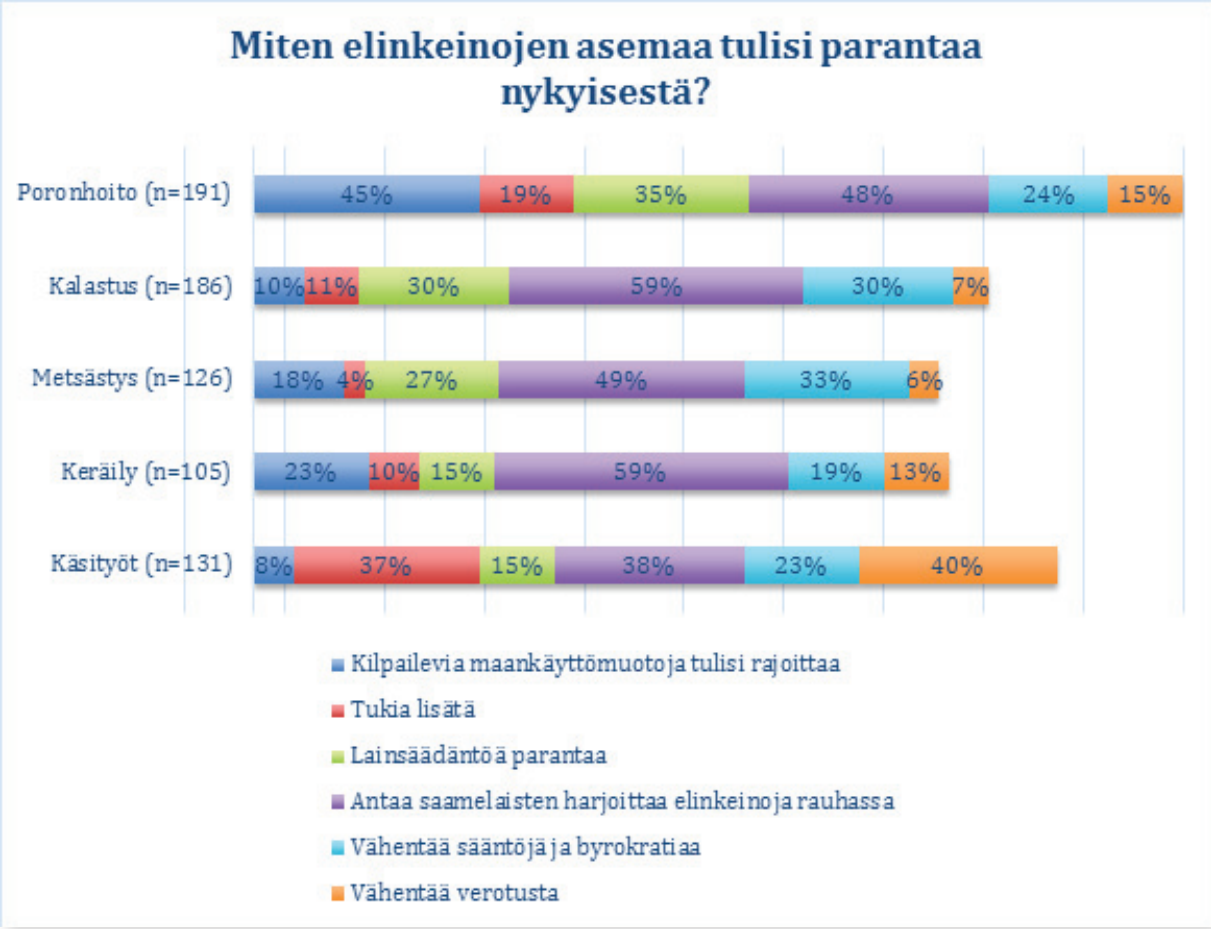

Kaavio 20. *Vastaajien näkemys siitä, kuinka elinkeinojen asemaa tulisi parantaa nykyisestään. Vastausprosentti on laskettu kysymyskohtaan vastanneiden (n) määrästä. Kysymyksenannossa pyydettiin valitsemaan korkeintaan kaksi vaihtoehtoa kunkin itselle tärkeän elinkeinon osalta. Osa vastaajista on pitäytynyt tässä, osa on valinnut puolestaan useampia kohtia, mikä tulee huomioida tulosten tarkastelussa. Vastausvaihtoehdot olivat valmiiksi annettuja. Esimerkiksi poronhoitoon vastanneista 35 % halusi parantaa lainsäädäntöä nykyisestä.*

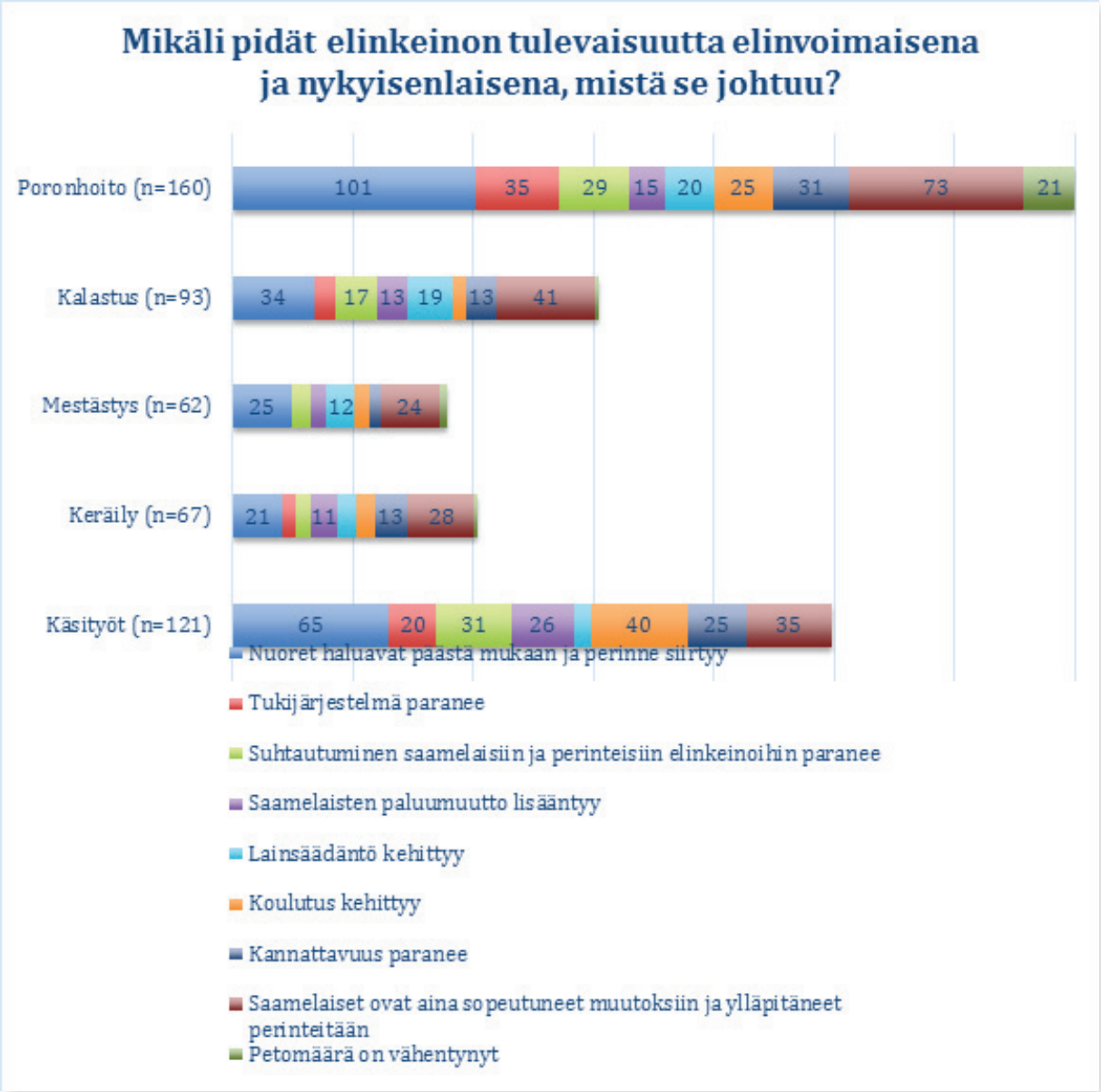

Kaavio 21. *Saamelaisten kotiseutualueen vastaajien näkemykset elinkeinojen elinvoimaisina ja nykyisenlaisina säilymisen tärkeimmistä syistä. Kuhunkin elinkeinoon vastanneiden kokonaismäärä (n) on suluissa ja palkeissa on vaihtoehdon valinneiden vastaajien absoluuttinen lukumäärä. Kysymyksenannossa pyydettiin valitsemaan korkeintaan kolme vaihtoehtoa kunkin itselle tärkeän elinkeinon osalta. Osa vastaajista pitäytyi kolmessa kohdassa, osa on taas valinnut useita kohtia, mikä tulee huomioida tulosten tarkastelussa. Vastausvaihtoehdot olivat valmiiksi annettuja. Alle 10 vastauksen kohdat on jätetty merkitsemättä numeroin, jotta kaavio olisi selkeämmin luettavissa. Esimerkiksi poronhoidon osalta 35 vastaajaa oli sitä mieltä, että elinkeino säilyy tulevaisuudessa elinvoimaisena tai nykyisenlaisena tukijärjestelmän parantuessa.*

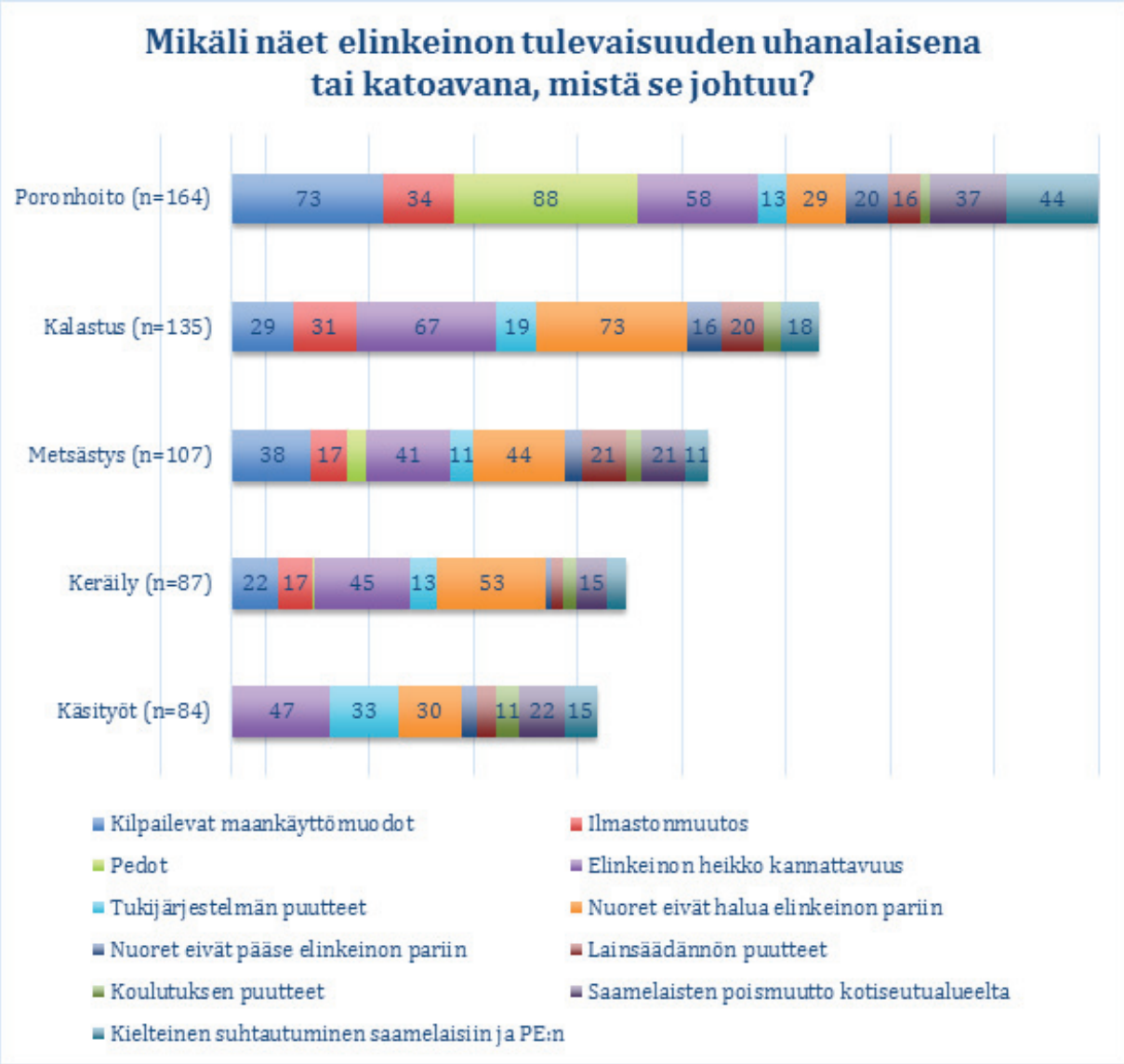

Kaavio 22. *Saamelaisten kotiseutualueen vastaajien näkemykset elinkeinojen uhanalaistumisen tai katoamisen tärkeimmistä syistä. Kuhunkin elinkeinoon vastanneiden kokonaismäärä (n) on suluissa ja palkeissa on vaihtoehdon valinneiden vastaajien absoluuttinen lukumäärä. Kysymyksenannossa pyydettiin valitsemaan korkeintaan kolme vaihtoehtoa kunkin itselle tärkeän elinkeinon osalta. Osa vastaajista pitäytyi kolmessa kohdassa, osa on taas valinnut useita kohtia, mikä tulee huomioida tulosten tarkastelussa. Vastausvaihtoehdot olivat valmiiksi annettuja. Alle 10 vastauksen kohdat on jätetty merkitsemättä numeroin, jotta kaavio olisi selkeämmin luettavissa. Esimerkiksi kalastuksen osalta 73 vastaajaa näki elinkeinon tulevaisuuden uhanalaisena tai katoavana, koska nuoret eivät halua elinkeinon pariin.*

6. YHTEENVETO

Tässä tutkimuksessa selvitettiin saamelaisten perinteisten elinkeinojen tilaa ja kehitystä, sekä luotiin pohja niitä kuvaaville biodiversiteettisopimuksen indikaattoreille. Laajahkolla kyselylomakkeella kartoitettiin perinteisistä elinkeinoista saatavia tuloja ja elinkeinojen harjoittamiseen käytettävää aikaa, sekä niiden merkitystä ja tulevaisuudennäkymiä. Saamen kielen ja elinkeinojen suhdetta tarkasteltiin useassa eri yhteydessä. Tutkimuksen tulokset ovat osin suuntaa-antavia kyselylomakkeen laajuudesta ja asettelusta johtuen, ja myös pienet vastaajaryhmät tuovat haastetta tulosten yleistettävyyteen.

Saamelaisten kotiseutualueella perinteisistä elinkeinoista saatavien tulojen kohdalla esiin nousi niiden merkitys erityisesti lisätuloina; lähes kaikissa elinkeinoissa niistä 5-25 % tuloja saavien määrä oli suuri. Sama koski elinkeinoihin käytettävää aikaa. Merkittäviä tuloja tuli sen sijaan lähinnä vain poronhoidosta. Perinteisistä elinkeinoista tuloja saavat jaoteltiin ikäryhmittäin poronhoidon ja käsitöiden osalta. Tuloksista nähtiin, että poronhoidossa on joka ikäluokassa ihmisiä, jotka saavat siitä merkittäviä tuloja ja lisätuloja, vaikkakaan tulokset eivät ole pienestä vastaajamäärästä johtuen laajemmin yleistettävissä.

Nuorten saaminen mukaan elinkeinoihin ja saamelaisten itsemääräämisoikeus koettiin tärkeiksi tulevaisuutta ajatellen.

Pohjoissaamen oppimisessa merkittäväksi tekijäksi nousivat saamelaisten kotiseutualueella perinteiset elinkeinot nuoruudessa opitun kielitaidon lisäksi. Poronhoitoon, kalastukseen ja käsitöihin aikaansa käyttävistä vastaajista vähintään puolet puhui erinomaisesti tai hyvin pohjoissaamea. Poronhoidosta saivat myös vähintään puolet tuloistaan (50-100 %) huomattavasti useammin ne vastaajat, jotka ilmoittivat äidinkielekseen ainoastaan saamen, suhteessa vastaajiin jotka ilmoittivat äidinkielekseen ainoastaan suomen, tai sekä suomen että saamen. Inarin- ja koltansaamessa luonnollisen oppimisympäristön osuus oli selvästi pienempi, ja kielen oppiminen aikuisena elinympäristössä oli korostunut.

Perinteisten elinkeinojen merkitystä arvioitiin sekä saamelaisten kotiseutualueen että kotiseutualueen ulkopuolisten vastaajien osalta. Suurin ero koettiin kalastuksen ja metsästyksen merkitysten osalta; kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla ne korostuivat ennen kaikkea harrastuksena ja virkistyksenä, kun taas kotiseutualueella asuvilla elämäntapana ja kulttuurina. Tulevaisuudennäkymistä positiivisimmaksi nähtiin elinkeinojen osalta käsitöiden (duodji) tulevaisuus; lähes kolmannes vastaajista ajatteli elinkeinonharjoittajien määrän lisääntyvän. Nuorten saaminen mukaan elinkeinoihin ja saamelaisten itsemääräämisoikeus koettiin tärkeiksi tulevaisuutta ajatellen. Kilpailevat maankäyttömuodot, elinkeinojen heikko kannattavuus ja nuorten vähäinen perinteisiin elinkeinoihin ryhtyminen koettiin suurimmiksi uhiksi tulevaisuutta ajatellen.

7. SUOSITUKSET INDIKAATTOREIKSI

Tässä tutkimuksessa luotiin kysymykset ja koottiin aineisto biodiversiteettisopimuksen artikla 8j:n seurantaindikaattorien luomista ja käyttöönottoa varten. Saamelaiskäräjät voi ottaa indikaattorit käyttöön tämän tutkimuksien seuraavien aihepiirien kysymyksiä muokkaamalla.

1. Kuinka suuri taloudellinen merkitys perinteisillä elinkeinoilla on, perinteisten elinkeinojen osuus tuloista (%)
2. Kuinka paljon käytetään aikaa perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen, osuus ajankäytöstä (%)
3. Perinteisten elinkeinojen koettu merkitys
4. Minkälaisena nähdään elinkeinojen tulevaisuus seuraavan 25 vuoden aikana
5. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittaminen a) harjoitetaanko elinkeinoja kotiseutualueen ulkopuolella vai tullaanko niitä harjoittamaan kotiseutualueelle, b) elinkeinojen merkitys kotiseutualueen ulkopuolella asuville
6. Perinteistä elinkeinoa saamen, suomen ja saamen sekä suomen kielellä harjoittavien osuus saamelaisväestöstä
7. Saamea äidinkielenään puhuvien osuus saamelaisväestöstä

Vastaisuudessa indikaattorit voisi kerätä saamelaiskäräjävaalien yhteydessä noin yhden sivun pituisella kyselylomakkeella. Hankkeen aikana luotiin kyselylomake (LIITE 1). Kyselyä toteutettaessa tulisi arvioida, millaiset mittarit kuvaavat parhaiten sitä, onko saamelainen kulttuuri perinteisine elinkeinoineen säilymässä elinvoimaisena. Indikaattoreiden tulisi osoittaa ajallinen muutos, onko suunta positiivinen vai huolestuttava. Kysely olisi mahdollista päivittää vaalivälin mukaan joko joka neljäs vuosi tai kahdeksas vuosi.

8. LIITTEET

LIITE 1 Kyselylomake

1. Sukupuoli
    - nainen
    - mies

2. Minä vuonna olet syntynyt? _____

3. Mikä on nykyinen asuinkuntasi?
    - Inari
    - Enontekiö
    - Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan alue
    - Sodankylän kunnan muu kuin Lapin paliskunnan alue
    - Utsjoki
    - muu, mikä? _____

4. Mikä/mitkä ovat äidinkielesi?
    - inarinsaame
    - koltansaame
    - pohjoissaame
    - suomi
    - muu, mikä? _____

5. Arvioi prosentteina, mistä eri lähteistä tulosi muodostuvat

	%
poronhoito	_____
poronlihan jalostus/teurastus	_____
kalastus	_____
metsästys	_____
keräily	_____
käsityöt	_____
muu (maatalous, palkka, erilaiset tuet jne.)	_____
Yhteensä	100 %

6. Mitä perinteisiä saamelaisia elinkeinoja harjoitat? Arvioi harjoittamiesi perinteisten saamelaisten elinkeinojen osuus prosentteina vuotuisesta ajankäytöstäsi.

	%
poronhoito	_____
kalastus	_____
metsästys	_____
keräily	_____
käsityöt	_____

7. Mitä kieliä käytät perinteisiä saamelaisia elinkeinoja harjoittaessasi? Valitse kaikki ne kielet, joita käytät.

saamea
suomea
muita kieliä, mitä? _____

8. Mikä merkitys sinulle on seuraavilla saamelaisilla perinteisillä elinkeinoilla? Valitse korkeintaan kaksi vaihtoehtoa sinulle tärkeiden elinkeinojen osalta.

	Elämän-tapa ja kulttuuri	Keino ylläpitää suvun perinteitä	Ravinto	Vaatteet/ esineet/ korut	Taloudellinen merkitys	Harrastus ja virkistys	Muu
Poronhoito							
Kalastus							
Metsästys							
Keräily							
Käsityö							

9. Millaisena näet seuraavien elinkeinojen tulevaisuuden 25 vuoden aikana? Valitse yksi vaihtoehto kunkin elinkeinon kohdalta.

	Ei tulevaisuutta, katoaa	Uhanalainen	Elinkeino säilyy nykyisen kaltaisena, mutta harjoittajien määrä ei kasva	Elinkeinon harjoittajien määrä kasvaa, elinkeino on elinvoimainen
poronhoito				
kalastus				
metsästys				
keräily				
käsityöt				

Seuraava kysymys on kohdistettu vain niille, jotka asuvat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.

10. Missä harjoitat perinteisiä saamelaisia elinkeinoja?

En harjoita perinteisiä saamelaisia elinkeinoja lainkaan.
Harjoitan perinteisiä saamelaisia elinkeinoja saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.
Harjoitan perinteisiä saamelaisia elinkeinoja saamelaisten kotiseutualueella.

9. LINKIT HANKKEEN TAUSTARAPORTTEIHIN JA KYSYMYSLOMAKKEISIIN

Biologista monimuotoisuutta koskeva YK:n yleissopimus (The United Nations Convention on Biological Diversity, CBD):
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1994/19940078#idp1073360

Artikla 8j:n kansallisen asiantuntijatyöryhmän loppuraportti:
http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=200&Itemid=10

Anarâškielâlâš koijâdâllâmluámáttâh, inarinsaamenkielinen kysymyslomake:
http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=2969&Itemid=10

Nuõrttsää′mǩiõllsaž kõõjjeemblaŋkk, noltansaamenkielinen kysymyslomake:
http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=2968&Itemid=10

Davvisámegielat jearahallanskovvi, pohjoissaamenkielinen kysymyslomake:
http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=2967&Itemid=10

Suomenkielinen kyselylomake:
http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=2966&Itemid=10